COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-3116611

Samenstelling/Productie
mw. drs. M. Bookelman
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
drs. M. Jansen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
mw. M. Mohansingh
drs. A.F.J. Niemeijer
mw. drs. L.A. Nizet
mw. R. Ramautar
mw. drs. C. Scheffer
ir. Th. A.J. Schiere
drs. A. Schuurman
mw. drs. E.B. de Snoo-van de Garde
ing. M. Spooren
drs. J.L.R. Valk
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
L.J. van den Boogert
D. Brouwer de Koning
drs. R. Daalder
drs. Th. M. Elsing
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, december 1994

A. **HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING**
M. Jansen
augustus 1993

B. **BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK**
C. Scheffer
april 1994

C. **STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE**
C. Scheffer
februari 1994

D. **GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN**
C. Scheffer
februari 1994

E. **INVENTARISATIE**
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
C. Scheffer
1989/1994

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
   2.1. Bodemgesteldheid
   2.2. Afwatering

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK
   3.1. Bedijking en verkaveling
   3.2. Agrarisch grondgebruik
   3.3. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.4. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
   4.1. Landwegen
   4.2. Wateren
   4.3 Dijken
   4.4. Spoor- en tramwegen
   4.5. Nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
   5.1. Voorschoten-algemeen
   5.2. Functionele ontwikkeling
   5.3. Woningbouw
   5.4. Voorzieningen

LITERATUURLIJST

GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKERTISTIEK

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

E. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

De gemeente Voorschoten ligt in het westen van de provincie Zuid-Holland en is in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project ingedeeld in de regio West-Rijnland. De vier buurgemeenten zijn van noord naar oost, zuid en west respectievelijk: Leiden, Leidschendam en Wassenaar. Tot voor enkele jaren grensde Voorschoten ook aan Zoeterwoude. Behalve in het noordoosten zijn de grenzen dezelfde als die van de oude ambachtsheerlijkheid Voorschoten.

In het noorden van Voorschoten werden de gemeentegrenzen deze eeuw driemaal gewijzigd, ondermeer onder invloed van infrastructurele werken en woningbouw. De Noordoostelijke gemeentegrens werd in 1920 gewijzigd. Aanvankelijk liep de grens met Zoeterwoude parallel aan de westzijde van de weg Voorschoten-Leiden, maar nu kwam deze meer oostelijk, langs de Korte Vliet te liggen. In het tweede kwart van de 20e eeuw was er een grenswijziging in het noordwesten van de gemeente. De Stevenshofjespolder en de Ommedijkse polder werden respectievelijk bij de gemeente Leiden en Valkenburg gevoegd. Het gehucht 'Aan den Rijndijk' kwam door deze grenswijziging in de gemeente Leiden te liggen. Tenslotte was er in 1966 een kleine grenswijziging met de gemeente Leiden: de noordgrens die aanvankelijk door de Oude Rijn liep, kwam iets ten zuiden van de rivier door de Stevenshofjes polder te liggen. Rond 1990 werd een kleine wijziging van de grens tussen Zoeterwoude en Leidschendam gerealiseerd, waardoor Voorschoten niet langer aan Zoeterwoude grenst. De huidige grenzen van Voorschoten zijn deels bestuurlijk-administratief, deels landschappelijk van karakter. De grens met Leiden loopt deels op vrij willekeurige wijze door de Stevenshofjes polder en de Papenwegse polder en verder langs de spoorlijn Den Haag-Leiden en door de Vliet. De grens met Leidschendam loopt door de Vliet (westelijk) en over de strandwal (zuidelijk). Deze zuidgrens volgt de poldersloten. De oostgrens van Wassenaar volgt de scheidingswetering (de Schenk) die van Vroeg-Middeleeuwse oorsprong is.

Per 1 januari 1992 bedroeg het totale oppervlak van de gemeente 11,59 km^2 (inclusief water). Bij een bevolking van 22.200 zielen resulteerde dat in een dichtheid van 1.974 mensen per km^2 landoppervlak.

De gemeente kent slechts één kern, namelijk Voorschoten. In oudere literatuur worden nog wel de volgende kernen genoemd: Adegeest, Boschgeest, Noord-Hofland en Vlietwijk, namen die nu zijn terug te vinden als aanduidingen voor moderne uitbreidingswijken.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodemgesteldheid

Zuid-Holland kent aan de oppervlakte slechts afzettingen uit het jongste geologische tijdperk: het Holoceen (8000 v.Chr-heden). In Voorschoten gaat het om drie bodemsoorten: zand, veen en klei. Klei ligt in het noorden van de gemeente aan de oppervlakte, veen in het uiterste westen en oosten. Het centrale en zuidelijke deel van de gemeente bestaat uit zandgrond.

Belangrijk voor het begrip van de landschapsgenese ter plaatse is het ontstaan van de strandwallen in het Hollandse kustgebied. Deze strandwallen werden vanaf 2500 v. Chr. gevormd door de zee: stroming en golfslag vormden uit het voorhanden zijnde losse materiaal (zand) zandbanken die wel strandwallen worden genoemd. In totaal werden er tussen 2500 en 1000 v. Chr. drie strandwallen gevormd, die op enige afstand van elkaar min of meer evenwijdig aan de huidige kustlijn kwamen te liggen. De gemeente Voorschoten is de meest noordelijke kern op de oudste en meest oostelijk gelegen strandwal. Wateringen, in het zuiden van de provincie Zuid-Holland, is de meest zuidelijke kern op deze strandwal. Tussen 2300 en 1000 v. Chr. ontstonden de twee andere, meer zeewaarts gelegen strandwallen. Alle drie de strandwallen bestaan uit leemarm, matig fijn en tot op grote diepte ontkalkt zand. In het centrale en zuidelijke deel van de gemeente Voorschoten vormt dit zand de bodem. Dit zand was al in de 16e eeuw een gewild artikel voor ondermeer huizen- en wegenbouw. Grote delen van de Voorschotense strandwal werden dan ook vanaf die 16e eeuw afgezand, waardoor de strandwal lager kwam te liggen en geëgaliseerd werd.

Wanneer een strandwal een bepaalde hoogte had bereikt, sloot deze het achterliggende gebied af voor de zee. Daarbij verslechterde de afwateringssituatie van het achterliggende gebied, waardoor een milieu ontstond waarin veenvorming op gang kon komen. Tussen de Voorschotense en meer naar het westen gelegen strandwal ontstond dan ook een drassig gebied, een zogenoemde strandvlakte. Op het zand van die strandvlakte vormde zich een veenpakket, plaatselijk overstoven met een laagje kalkloos zand, door de wind van de strandwallen afgeblazen. Dat veroorzaakte in later eeuwen plaatselijk hoogteverschillen: terwijl na ontginning de veengrond overal door klink daalde (zie 2.2) was deze maaiveldaling op plaatsen waar zand in de venige bodem voorkwam veel minder groot. Een zwak golvend reliëf (micro-reliëf) was het resultaat en dit is nog steeds zichtbaar in het landschap.

Tussen de strandwal en de Vliet, in het oosten van de gemeente, bestaat de bodem eveneens uit veen, maar plaatselijk ligt er ook jonge zeeklei aan de oppervlakte. Jonge zeeklei komt ook in het uiterste noorden van de gemeente voor, daar waar de Noordzee, via de Oude Rijn zijn invloed deed gelden. Deze zeekleigronden bevatten vrij veel duinzand.

De strandwal ligt hoger dan het omringende veengebied: op of omstreeks NAP. Naar het westen loopt het gebied af tot 1 meter onder NAP. De oostelijke polders, tussen strandwal en Vliet, liggen wat lager: van 1 tot 1,5 meter onder NAP.

2.2. Afwatering

De gemeente Voorschoten watert in noordelijke richting af op de Vlietboezem. Via de Vliet en de Oude Rijn wordt het water bij Katwijk op zee geloosd. De gemeente valt onder 'het Hoogheemraadschap van Rijnland'. Dit Hoogheemraadschap is tevens Zuiveringschap. Via de Hollandse IJssel wordt in droge tijden water in de Vlietboezem ingelaten.

De huidige polders stammen alle uit de 17e eeuw. Daarvóór loosden de landerijen hun water op natuurlijke wijze op de Vliet en de Oude Rijn. Echter, door klink en oxydatie van het veenpakket daalde het maaiveld en moesten de ingelanden naar het middel van kunstmatige lozing grijpen om hun land droog te kunnen houden. Eind-17e eeuw was alle land, met uitzondering van de hogere geestgronden, opgenomen in polders. Deze polders werden tot ver in de 19e eeuw met behulp van windmolens drooggehouden. Het eerste stoomgemaal verscheen in 1878. In dat jaar namelijk besloten de besturen van de Raaphorster-, Fluit-, Veenzijdse- en Duivenvoordse polders samen te gaan onder de naam Duivenvoordse/Veenzijdse polder en de bemaling te laten geschieden door een stoomgemaal. In 1878 werden het gemaal 'de Vereeniging', de machinistenwoning en de verbreding van de aan- en afvoerkanalen opgeleverd. Het gemaal staat momenteel op de gemeentelijke monumentenlijst (architect: J. Goldberg uit Hazerswoude) en ligt ten westen van de spoorlijn Leiden-Den Haag, ten zuidwesten van kasteel Duivenvoorde. In 1922 kreeg het gemaal een Brons-dieselmotor, die in 1926 vervangen werd door een één cilinder Werkspoordieselmotor die tot 1978 gedraaid heeft. In 1978 werd een elektrische installatie geplaatst.

De Noordhoflandse polder kreeg zijn huidige vorm in 1842 door een samenvoeging van de Veltpolder en de Noordhoflandse- of Adegeesterpolder. Het grootste deel van deze polder is nu bebouwd met woningen. Een elektrisch gemaal uit 1934 zorgt voor de bemaling. De Knippolder, in het zuidoosten van de gemeente, werd tot 1948 bemalen door de uit circa 1800 stammende Knipmolen. Momenteel zorgen twee elektrische gemalen voor bemaling. De Knipmolen staat er nog steeds, werd in 1970-1971 gerestaureerd, is eigendom van de gemeente en zo nu en dan op vrijwillige basis in bedrijf. Geen van de overige Voorschotense polders kent nog windbemaling, alle worden elektrisch bemalen: de Papewegse polder (elektrisch gemaal 1989), de Oranjepolder met een automatisch vijzelgemaal (1962), de Binnenpolder (1961), de Starrenburgpolder (1929), de Zuid-Hoflandsche polder, de Oost-bosch polder (1958).

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK

3.1. Bedijking en verkaveling

Vanaf 2000 v. Chr. woonden er landbouwers op gedeelten van de Voorschotense strandwal. Deze strandwal was daarmee de eerste ontginningsas in het gebied van de huidige gemeente Voorschoten. Op veel plaatsen was de strandwal echter nog met bos bedekt. De boerderij- en wijknaam 'Boschgeest' verwijst daar nog naar. Tussen de 7e en 11e eeuw na Chr. raakte de gehele strandwal ontgonnen; overal maakten de bossen (eik, beuk, iep) plaats voor akkerland. De grond werd in onregelmatige blokken verkaveld en geëxploiteerd via het hofstelsel. Alleen in het zuiden van de gemeente, ter hoogte van kasteel Duivenvoorde, bleef nog tot eind 16e eeuw een onontgonnen stuk strandwallandschap aanwezig. Door het voortschrijden van de bebouwing van de strandwal in de 20e eeuw is er momenteel weinig meer te zien van het oorspronkelijke verkavelingspatroon op de strandwal.

De strandvlakte ten westen van de strandwal werd vanaf de 11e eeuw in cultuur gebracht. De grond werd in smalle stroken verkaveld, soms parallel aan de lengterichting van de strandwal, soms haaks erop. In het midden van de strandvlakte groef men de Schenk. Deze scheidingswatering diende de afwatering en vormde tegelijk de grens tussen de ambachten Wassenaar en Voorschoten. In de buurt van de Schenk, waar de grond het natst is, liggen de poldersloten dicht op elkaar, terwijl tegen de strandwal aan, waar de grond droger is, de sloten verder uiteen liggen.

De veengronden tussen de strandwal en de Vliet, werden ook na de 11e eeuw ontgonnen. Ze kennen een regelmatige strokenverkaveling, haaks op de strandwal staand. De veengronden in het noorden van de gemeente hebben een strokenverkaveling in wisselende richting: mozaïekverkaveling.

De boeren bouwden hun boerderijen waar strandvlakte en strandwal elkaar raakten; op de grens van veen- en zandgrond. Op de huidige topografische kaarten is dat nog steeds te zien. Deze ligging was gunstig: de boeren hadden zowel akker- als weiland op loopafstand en op de stevige zandgrond was het goed bouwen. Een andere voorkeursplaats voor de bouw van boerderijen en later ook buitenplaatsen waren de horsten, 'eilanden' van zandgrond in een verder veenachtige bodem. De namen van buitenplaatsen als Ter Horst, Eikenhorst en Raaphorst (de beide laatsten in de gemeente Wassenaar, zie ook 5.4.2) in de Duivenvoordse/Veenzijdse polder verwijzen hier nog naar.

Het verkavelingspatroon van de kleigronden in het noordwesten van de gemeente, een onregelmatige strokenverkaveling, is gedeeltelijk bepaald door het kronkelige beloop van de Voorwatering, een oud veenstroompje dat waarschijnlijk als ontginningsbasis heeft gediend.

3.2. Agrarisch grondgebruik

Gerekend over eeuwen is in Voorschoten een verschuiving te zien van akkerbouw naar veeteelt, wat te maken heeft met de bodem enerzijds en de ontwikkeling op de markt voor agrarische produkten anderzijds.

Door klink en oxydatie daalde het maaiveld in de veengebieden (zie ook 2.2), waardoor die gebieden drassiger werden en op veel plaatsen nog slechts geschikt waren als weidegebied. De marktontwikkelingen werkten versterkend op deze overgang van akkerbouw naar veeteelt. De nabijheid van de grote Hollandse en Engelse steden (Londen) garandeerde namelijk een probleemloze afzet van veeteeltprodukten. En over het algemeen kon een boer met melk, boter, kaas en vlees beter verdienen dan met akkerbouwprodukten, en was hij in tijden van economische depressies minder kwetsbaar. Kortom, de Hollandse landbouw was in de vroege negentiende eeuw gericht op de zuivelbereiding, de landbouw was hoog-produktief en geheel ingeschakeld in de markteconomie; boerenhuishoudens gericht op zelfvoorziening kwamen in deze streek nauwelijks meer voor.

Hoewel de veeteelt dus erg belangrijk was, waren begin 19e eeuw de meeste boerenbedrijven nog gemengde bedrijven met akkerbouw op de strandwal, en veeteelt op de lager gelegen veengronden. In de loop van de 19e eeuw nam het oppervlak akkerland verder af. Op kaarten van omstreeks 1850 is de dominantie van het weidebedrijf al overduidelijk; zo'n 80% van het oppervlak van de gemeente bestond uit grasland en enkel procent bestond uit akkerland. De agrarische depressie in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw deed het areaal akkerbouwland verder afnemen, omdat de prijzen van akkerbouwprodukten veel sterker daalden dan die van veeteeltprodukten. Rond 1910 was het areaal akkerland ingekrompen tot enkele percelen, wat in onze tijd niet veel anders is.

De teelt van bollen, tuinbouwprodukten en bloemen maakte na 1875 in Noord- en Zuid-Holland een sterke ontwikkeling door, veroorzaakt door goede vervoersmogelijkheden en de nabijheid van stedelijke centra. Ook Voorschoten deelde mee in die ontwikkeling, maar niet in die mate als Hillegom/Lisse (bloembollen) of Veur (tuinbouw). De Voorschotense tuinbouw was in de late 19e eeuw geconcentreerd op percelen tussen de Hereweg en de spoorlijn, op percelen bij de dorpskern en op percelen langs de Papelaan. Omstreeks 1940 was de groente -en fruitteelt op een hoogtepunt. Deze nam een kleine 100 hectare in beslag en de bloembollenteelt enkele tientallen hectaren. Bij elkaar toch niet meer dan enkele procenten van het grondoppervlak. Vooral aan weerszijden van de Veursestraatweg lagen veel tuinbouw- en bollenpercelen, en nog steeds ligt er aan de Veurseweg een bollenschuur, nu bedrijfsruimte. De tuinbouw was verder geconcentreerd in de Zuidhoflandse polder en op de kleigronden in het noordwesten van de gemeente. Momenteel is de tuinbouw vooral te vinden bij de Krimkade en bij de Kniplaan. Het betreft voornamelijk tuinbouwkassen, die ook nu een enkel procent van het grondoppervlak in de gemeente innemen.

3.3. Niet-agrarisch grondgebruik

Al lang voor het begin van de 19e eeuw was alle grond in Voorschoten in cultuur gebracht en waren woeste gebieden als moerassen en venen verdwenen (zie ook 3.1). De grond werd vooral gebruikt voor de landbouw. Delfstoffenwinning vond nauwelijks plaats: zo zijn de veengronden in de strandvlakte slechts op zeer kleine schaal verveend (voor lokaal gebruik). Wel werd in het noorden van de gemeente, langs de Oude Rijn, klei gedolven voor de baksteenfabrikage, maar deze gebieden liggen momenteel op het grondgebied van Leiden en Valkenburg.

De ligging van Voorschoten, nabij Leiden en bestuurscentrum Den Haag, werkte de bouw van buitenplaatsen in de hand, wat een belangrijke gegeven was voor de ruimtelijke ontwikkeling van de gemeente. De buitenplaatsen werden sedert de 16e eeuw vooral aangelegd op smalle en langgerekte stroken grond, gelegen tussen de Hereweg en de Vliet. Op de strandwal verrezen de gebouwen, op de venige grond aan de Vliet werden de tuinen aangelegd, waarbij aan de Vlietoever grote vijvers werden gegraven, als 'parkeerplaats' voor jachten. Zo werd een deel van de gemeente ingericht met lusthoven, parkbossen, boomgaardenn en statige huizen. Overigens moet onderscheid moet gemaakt worden tussen kastelen, buitenplaatsen en een landgoederen. Een kasteel is voorzien van grachten, torens en muren, kortom is verdedigbaar. Een buitenplaats is een landhuis met bijgebouwen en tuinen. Een landgoed is veel groter dan een buitenplaats en omvat ook pachtboerderijen en bossen die commercieel geëxploiteerd worden.

Tot ver in de 19e eeuw werd een substantieel deel van het grondgebied van de gemeente ingenomen door de parkbossen en tuinen van buitenplaatsen, kastelen en landgoederen. Vanaf 1850 werd dat minder door sloop van buitenhuizen en verkaveling van de tuinen. Dit ten behoeve van de omzetting in weide-en tuinbouwgrond, en later ten behoeve van woningbouwlocaties.

In de twintigste eeuw zou een steeds groter deel van de grond in de gemeente gebruikt worden voor de bouw van huizen en kantoren. Momenteel is naar schatting 40% van het oppervlak van de gemeente bebouwd. Vooral in de jaren '60/'70 kende die huizenbouw een enorme dynamiek en maakte het grote delen van het oude cultuurlandschap onherkenbaar. Bebouwd werden vooral het noordelijk en centrale deel van de gemeente.

3.4. Visuele karakteristiek

Het grondgebeid van Voorschoten is op te delen in een aantal deelgebieden, die over het algemeen getypeerd worden door hun langgerekte, rechtlijnige structuur.

Een karakteristiek gebied is de strandvlakte ten westen van de strandwal. Door de overal elders oprukkende verstedelijking is dit gebied het laatste voorbeeld van een gave strandvlakte in het Hollandse kustgebied. De vlakte ligt deels in Voorschoten, maar loopt nog door tot op Leidschendams en Wassenaars grondgebied. Het is een open en vlak graslandgebied, met een langgerekte structuur, waar slechts de dwars door het gebied lopende Papeweg en Duivenvoordse Weg van afwijken. Het gebied wordt in het zuiden omsloten door de hoog-bouwflats van de Haagse wijk Mariahoeve. In het oosten is er begrenzing door de spoorlijn Den Haag-Leiden en de bebouwing van Voorschoten. In het noorden domineert de be-bouwing van de Stevenshofjespolder. In het westen wordt het gebied omsloten door de A44 en de parkbossen van diverse Wassenaarse buitenplaatsen. De belangrijkste beelddragers in het gebied zijn: de beplantingen langs de A44 en de Papeweg, de Duivenvoordse weg, de beplantingen van Zuydwijk, Den Deijl, de hoogopgaande loofhoutbossen van de parkgebieden, de bebouwing van Voorschoten, de Zuydwijkse- (1700) en Stevenhofjesmolen (1797), de brede sloten. Aanvullend voor de beeldvorming werken de veenwatering, de dijk van de Dobbewatering en de slagenverkaveling loodrecht op de wateringen, terwijl deze wordt verstoord door de spoorlijn en een hoogspanningsleiding.

Sterk verstedelijkt is het noordelijk en centrale deel van de gemeente, de bebouwing domineert er. De oude buitenplaatsen met hun parken zorgen hier en daar voor een groene onderbreking in de bebouwing. De Stevenshofjespoldermolen, op Wassenaars grondgebied, werkt beeldaanvullend. De hoogspanningsleiding is hier op korte afstand beeldverstorend.

Slechts ter hoogte van kasteel Duivenvoorde, op de grens met Leidschendam, is de strandwal nauwelijks bebouwd, waardoor dit het enige deel van de strandwal is dat zijn landelijke karakter enigszins heeft weten te behouden. Dit deel van de gemeente is een kleinschalig graslandschap, waarvan het beeld in het westen bepaald wordt door de buitenplaatsen met hun hoge beplanting, en in het oosten de kassen en bosstroken domineren. Verder zijn de Veurse weg en de Vliet beeldbepalend. Beeldaanvullend zijn de verspreide bebouwing, de boerderijen op enige afstand van de weg, de sloten vanuit de Vliet, met enige woonboten erin, de Knipmolen, de jachtwerf en -haven en de bebouwing van Leidschendam en Voorschoten.

Oostelijk van de strandwal is er een overgang naar de weidse droogmakerijen, een overgang die gemarkeerd wordt door de Vliet. Langs de Vliet zijn voor de beeldvorming vooral van belang: de Knipmolen met ten noorden daarvan een jachthaven met -werf. De recreatievaart bepaalt in de zomermaanden het landschapsbeeld rond de Vliet in sterke mate. De Vlietoevers kennen een zware, opgaande beplanting.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

Omstreeks 1850 was het wegennet in de gemeente Voorschoten, zoals in bijna geheel Nederland, gebrekkig te noemen: de meeste wegen waren onverhard, en daarom in de winter zeer moeilijk begaanbaar. Eén van de weinige verharde wegen in 1850 was de oude weg die over de strandwal liep, een weg van misschien wel Romeinse oorsprong. Het was de interlokale verbinding (nu Veurseweg-Voorstraat-Leidseweg), die in noordoostelijke richting van Den Haag naar Leiden voerde. Net als alle oude wegen in West-Rijnland volgde ook deze weg de loop van de strandwal. In 1815 werd de weg bestraat. Ter bestrijding van de onkosten die daarmee gemoeid waren werd er tol geheven. Op Voorschotens grondgebied was er één tol, iets ten noorden van de oude kern, op de plaats waar nu de Tolweg is. De tol werd opgeheven in 1920, toen de provincie het beheer van de weg overnam en deze sterk verbeterde.

Haaks op deze noordoost-zuidwest lopende hoofdweg stonden de Horstlaan, de Duivenvoordse weg en de Papeweg. Ze vormden de verbinding tussen de beide centrale wegen die over de Wassenaarse en Voorschotense strandwallen liepen. De 13e-eeuwse Papeweg was de oudste en belangrijkste verbinding tussen die beide centrale wegen en strandwallen. Deze Papeweg was vanaf begin 19e eeuw een bestrate tolweg. De beide tolhuizen, één aan de Papelaan en één in Wassenaar, staan er nog steeds. De Horstweg was van niet meer dan lokaal belang. De Duivenvoordse Weg was belangrijker en speelde een rol in het interlokale verkeer van Stompwijk over de Kniplaan richting Wassenaar. Zowel de Horstweg als de Duivenvoordse weg werd in de tweede helft van de 19e eeuw verhard met puin of grind.

De Vliet, gelegen aan de oostkant van Voorschoten, was slechts in beperkte mate een barrière voor het landverkeer. Ten eerste kende de Vliet, totdat aan het einde van de 19e eeuw de bevaarbaarheid werd verbeterd, vele doorwaadbare plaatsen, waar overigens de naam 'Ter Wadding' nog aan herinnert. Bovendien was er in de 16e eeuw een houten boogbrug bij de Kniplaan. In de 19e en 20e eeuw functioneerde er een drietal overzetveren over de Vliet. Dat waren van zuid naar noord: ten zuiden van de kern Voorschoten bij de Kniplaan, ter hoogte van de kern Voorschoten bij de Molenlaan, ten noorden van de kern bij Allemansgeest. Omstreeks 1900 waren de beide laatste pontveren, terwijl dat bij de Kniplaan een voetveer was. Vanaf het jaagpad over de oostoever van de Vliet (buiten Voorschotens grondgebied) kon via de veren en daarna de Kniplaan, de Molenlaan of de weg naar Allemansgeest, de Hereweg bereikt worden. Over de Korte Vliet werden tussen 1850 en 1912 drie ophaalbruggen en drie vaste bruggen gebouwd.

In essentie veranderde er tot omstreeks de Tweede Wereldoorlog weinig aan het Voorschotens wegenpatroon. Pas na 1945 kwam de eerste grote doorbraak in het eeuwenoude wegenpatroon: de route naar Leiden volgt sinds 1950 gedeeltelijk een nieuw tracé. Bij Allemansgeest buigt de weg naar het oosten en gaat via een brug over de Vliet door de Gasthuispolder naar Leiden. Enige andere na-oorlogse ontwikkelingen zijn het verdwijnen van de drie ponten over de Vliet en van de meeste bruggen over de Korte Vliet. Verder zijn te noemen de aanleg van een fietspad en een fietsbrug over de Korte Vliet. Nieuw zijn ook de vele ontsluitingswegen die ten behoeve van de nieuwbouwwijken werden aangelegd.

4.2. Wateren

De veruit belangrijkste waterweg van Voorschoten is de Vliet, die thans deel uitmaakt vabn de zogenaamde Randstadvaarweg. De huidige Vliet is zeer waarschijnlijk deels identiek aan het kanaal dat de Romeinse veldheer Corbulo in 47 n. Chr. liet graven om een verbinding tussen Rijn en Maas te verkrijgen. In 1636 werd de Vliet tussen Leidschendam en Leiden verbeterd en uitgediept. Ook werd er een jaagpad op de oostoever aangelegd. Over dat jaagpad werd tol geheven. In 1882 nam de provincie de Vliet in beheer. Direct begon men de bevaarbaarheid van de Vliet opnieuw te verbeteren door een verdere verdieping en verbreding. Ook de bocht bij Allemansgeest werd verruimd. In 1894 waren de werken klaar. Sedert 1919 splitst de Vliet zich bij Allemansgeest in een stuk dat in noordwestelijke richting gaat, de Korte of Oude Vliet genaamd, en een deel dat noordoostelijk langs Leiden voert. Het laatste deel werd in genoemd jaartal aangelegd door het uitgraven van de Roomburgerwetering (overigens buiten Voorschotens grondgebied gelegen). De Korte Vliet komt uit in de Oude Rijn bij de Vink, ten westen van Leiden. De Vliet is onderdeel van het huidige Rijn-Schiekanaal, de verbinding tussen Delft en Leiden.

Vanuit de Vliet lopen in oostelijke richting enige waterlopen die doodlopen tegen de strandwal zoals de Voorschotervaart en de Molenvaart (of Kerksloot). De Vinkesloot stond haaks op deze vaarten en liep evenwijdig aan de strandwal langs de kern van Voorschoten. Een groot deel van die Vinkesloot is in de jaren '80 van deze eeuw gedempt. Vanuit de Kerksloot, die doodliep tegen het centrum van Voorschoten, vertrok wekelijks een beurtschip voor het vervoer van kaas en boter naar Rotterdam en kruidenierswaren terug naar Voorschoten. Westelijk van de strandwal lopen enkele wateringen en vele sloten die als vaarweg slechts voor de belendende boerderijen van belang waren: de Dobbewatering, de Schenken de Molensloot.

4.3. Dijken

Aan de noordgrens van Voorschoten beschermde de 'Hooge Rijndijk' de gemeente voor overstromingsgevaar vanuit de Oude Rijn. Het is een oude dijk, stammend uit de 13e eeuw en aangelegd langs de zuidelijk oever van de Oude Rijn van Katwijk tot Bodegraven. De dijk had tevens een belangrijke verkeersfunctie en na 1823 werd hij bestraat en hier en daar verhoogd. Door de wijziging van de gemeentegrens in 1966 (zie ook 1) ligt deze dijk thans niet meer op Voorschotens grondgebied. Ook langs de andere boezemwateren liggen kades: langs de Vliet, de Voorwetering, de Dobbewetering en de wateren die vanuit de Vliet uitgaan in noordwestelijke richting. De kade langs de Vliet, die als jaagpad dienst deed, lag op de oostoever van dit water en dus buiten de gemeente, maar hij had natuurlijk ook voor Voorschoten aanzienlijke betekenis. Voor de spoorlijn Den Haag-Leiden werd midden vorige eeuw een dijklichaam opgeworpen, rustend op een bed van rijshout.

4.4. Spoor- en tramwegen

Voorschoten werd in 1843 aangesloten op de spoorlijn Den Haag-Leiden. Het tracé doorsneed het bestaande verkavelingspatroon in de Duivenvoordse/Veenzijdse polder. Het station werd in 1868 aan de zuidkant van de Papelaan gebouwd, enigszins excentrisch ten opzichte

van de kern Voorschoten. Lange tijd maakten passagiers gebruik van het station, maar na 1945 werd het nog slechts benut voor goederenvervoer, sein-, wissel- en overwegbediening. Eind jaren vijftig verloor het station ook deze functies. In 1969 werd het gebouw gesloopt. In dat jaar werd in Voorschoten een nieuw spoorwegstation geopend, dat inmiddels (1993) alweer is vervangen door een nieuw station. Vooral forensen en scholieren maken er gebruik van. Het toeristisch en recreatief gebruik is minimaal.

Tussen 1843 en 1929 was er aan dezelfde spoorlijn (Den Haag-Leiden) ook een treinhalte bij 'de Vink'. De bezitter van landgoed Ter Wadding had dit bedongen in ruil voor toestemming om de spoorlijn over zijn land aan te leggen. De Heer van Duivenvoorde bedong een soortgelijk recht bij kasteel Duivenvoorde. Sedert de jaren '80 van deze eeuw, is er opnieuw een station met de naam 'de Vink'. Het ligt in het noorden van de gemeente.

Voorschoten was ook halteplaats voor de stoomtram Den Haag-Leiden. In 1882 kwam het traject naar Leiden gereed en een jaar later het tracé richting Veur. Het enkelsporig tracé liep over de strandwal, aan de oostkant van de oude Hereweg. Aan het begin van de Wijngaardenlaan was een wachtkamer voor passagiers. De lijn werd in 1924 geëlektrificeerd en deze elektrische tram kreeg twee vrijliggende banen van normaalspoorbreedte, aan de oostkant van de weg. Daarvoor moesten sloten en bomen langs de weg verdwijnen. Vanaf de beginjaren ging de tramlijn bij Allemansgeest noordwaarts over de Leidseweg naar de Vink. Tijdens het Interbellum werd het tramtracé verlegd: voortaan boog de tram bij Allemansgeest oostwaarts af, door de Gasthuispolder, richting Leiden. De elektrische tram, de zogenoemde Blauwe Tram, functioneerde tot 1961, toen de lijn werd opgeheven en werd vervangen door een buslijn.

Tussen 1885 en 1891 reed er ook een stoomtram tussen Voorschoten en Wassenaar, het was een zijlijn van de lijn Den Haag-Leiden. In 1891 werd de stoomtram vervangen door een paardentram die slechts tot 1893 bleef functioneren.

Voorschoten is vooral na de Tweede Wereldoorlog forensenplaats geworden. Tot 1950 werd het forensisme vooral bepaald door de vervoersmogelijkheden per spoor- en tramlijn. Rond 1947 ging 54% van de forenzen in Voorschoten met de tram naar zijn/haar werk, 6% ging per trein, een derde per fiets, 1% met de bus en 5% met de auto. Pas na 1950 ging de auto het forensisme dicteren.

4.5. Nutsvoorzieningen

De gasleverantie startte in Voorschoten in 1907 door een aansluiting op de gasfabriek van Leiden. In de beginjaren waren er maar een paar aansluitingen: enkele winkels, de burgemeesterswoning en een hotel. De zilverfabriek nam pas vanaf 1916 gas af van het gemeentelijk net, omdat ze van 1858 tot 1916 de beschikking had over een eigen gasfabriek. In 1926 werd Voorschoten aangesloten op het elektriciteitsnet van de gemeente Leiden.

Al in 1899 werd het water uit de pomp van Voorschoten slecht bevonden, maar de bevolking bleef hier tot 1911 op aangewezen. Vanaf dat jaar had Voorschoten de beschikking over een eigen waterleiding. Hiertoe werd in 1910 een 29 meter hoge watertoren aan de

Papelaan gebouwd, die in 1911 in werking gesteld werd. De toren werd in 1979 gesloopt. De bij het waterleidingcomplex behorende dienstwoning werd gesloopt omstreeks 1990.

In de 19e eeuw verrees een drietal brandspuithuizen, één aan de Leidseweg, één bij de kerk en één bij de Molensloot.

Bij het industrieterrein Dobbewijk werd omstreeks 1957 een waterzuivering gebouwd volgens het Pasveer-systeem. Dit systeem vond na zijn eerste toepassing in Voorschoten wereldwijde navolging.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Bevolking

In 1811 telde de gemeente Voorschoten ruim 1000 inwoners, woonachtig in 174 woonhuizen, een aantal buitenplaatsen, 38 grote en 11 kleine boerderijen en 20 keuter- en arbeiderswoningen. Rond 1850 bedroeg het aantal inwoners zo'n 1700 en was het aantal huizen toegenomen tot 196. Tussen 1850 en 1940 nam de bevolking van de gemeente Voorschoten toe van zo'n 1700 tot een kleine 7000 zielen. Deze bevolkingsgroei liep tot 1906 geheel in de pas met die van Nederland gemiddeld. Daarna groeide de Voorschotense bevolking duidelijk harder, wat geheel veroorzaakt werd door een hoog vestigingsoverschot. Voorschoten werd een woongemeente, van waaruit de bewoners voor hun werk naar elders reisden. Tussen 1906 en 1919 kwam deze forensentrek aarzelend op gang, waarna het proces zich in de periode na 1919 versterkt voortzette. Men forenste vooral naar Den Haag en Leiden. Dit proces werd gestimuleerd door de aanwezigheid van tram, trein en de opheffing van de tol op de weg Leiden-Den Haag (1920). Voorschoten was echter niet zoals Wassenaar een plaats met rijke forensen. Het waren vooral arbeiders en employés die in Voorschoten woonden en elders werk hadden: van de mannelijke forensen was in 1947 bijna de helft arbeider.

Tabel 1: De bevolking van Voorschoten 1811-1992

jaartal	aantal inwoners
1811	1.057
1815	1.080
1822	1.193
1828	1.304
1837	1.548
1840	1.559
1847	1.651
1860	1.884
1870	2.166
1880	2.190

jaartal	aantal inwoners
1890	2.490
1900	2.856
1910	3.408
1920	4.338
1930	5.490
1939	6.984
1950	9.843
1960	14.031
1970	21.061
1980	21.453
1992	22.200

5.2. Bestaansmiddelen

Voorschoten was in de 19e en vroeg-20e eeuw een agrarisch dorp, waar de inwoners de kost vooral verdienden in de landbouw. Verder was er wat werkgelegenheid in de detailhandel, dienstverlening (herbergen, huispersoneel op de buitenplaatsen) en ambachtsbedrijven die verband hielden met de landbouw. Vooral naar de diensten van smeden was veel vraag, door de wekelijkse paardenmarkt (hoefbeslag) in het dorp. In de nijverheidssector waren er rond 1850 twee kalkovens, twee scheepstimmerwerven (voor kleine

reparaties), een touwslagerij en een korenmolen.

In de 20e eeuw nam de werkgelegenheid in de landbouw relatief gezien fors af: in 1909 was 30% van de beroepsbevolking werkzaam in de landbouw, maar door de instroom van forensen was dat percentage in 1947 al gedaald tot 16. Momenteel bedraagt het niet meer dan nog enkele procenten.

Het grootste deel van de industrie in Voorschoten dateert van na 1930. Het is vooral lichte industrie, waarin het kleinbedrijf domineert. Deze late vestiging van de nijverheid is veroorzaakt door de aanvankelijk ongunstige vestigingsfactoren van Voorschoten. Weliswaar liep de Vliet door de gemeente, maar vlak naast het kanaal was slechts slappe veengrond beschikbaar als bedrijfsterrein. Op deze grond was het duur bouwen. Op het moment dat de auto gemeengoed werd ter bevoorrading van bedrijven werd de ligging van Voorschoten veel gunstiger: in het hart van een dicht bevolkt gebied, redelijk goed door wegen ontsloten. De grotere bedrijven vestigden zich vooral langs de Leidse- en Veurse weg, waar de zandgrond het mogelijk maakte goedkoop te bouwen. De kleinere bedrijven bevonden en bevinden zich vooral in het centrum van Voorschoten. Bij het station ontstond nog voor 1945 de industriewijk 'Dobbewijk', waar een kistenfabriek stond. Na de oorlog verrees een industrieterrein aan de Rouwkooplaan.

Een belangrijke fabriek, die al uit de 19e eeuw stamde, was de zilverfabriek Van Kempen en Begeer. In 1835 werd de fabriek te Utrecht opgericht, maar in 1858 verhuisde deze naar Voorschoten. De eigenaar, J.M. van Kempen, vestigde zich op het 17e-eeuwse landhuis Berbice en de fabriek werd er naast gebouwd. In 1863 werd een grote zijvleugel aan de fabriek gebouwd. In 1900 had de fabriek de beschikking over drie stoommachines, samen met dat in het gemaal van de Duivenvoordse-Veenzijdse polder de enige stoommachines in de gemeente. In de zilverfabriek waren in 1950 224 personen werkzaam. Omstreeks 1985 verliet de fabriek het pand. Momenteel herbergt het gebouw een kledingfabriek. Het gebouw is inmiddels aan de achterzijde gebreid.

5.3. Voorzieningen

Op onderwijsgebied genoot Voorschoten in de 19e en 20e eeuw een behoorlijke faam door de aanwezigheid van verschillende privé-scholen. Instituut Noorthey was lange tijd gevestigd in Nieuw-Voordorp en verder het rooms-katholiek pensionaat Huize Bijdorp en het Seminarie Paters Capucijnen (Huize Beresteijn). Onderwijs werd sedert de vroege 19e eeuw verzorgd in twee scholen: één in de Achterstraat en één aan de Rijndijk. In 1905 kreeg de al in 1866 opgerichte School met de Bijbel een onderkomen aan de Achterweg, waarna de school in de jaren twintig een nieuw pand aan de Wijngaardenlaan betrok. Momenteel huist hierin de bibliotheek. In 1950 waren er in Voorschoten drie kleuterscholen, vijf lagere scholen, maar er was geen mogelijkheid tot volgen van voortgezet onderwijs. Hiervoor moest men naar Leiden of Wassenaar reizen. Momenteel kent Voorschoten 15 lagere scholen en een Engelse school voor voortgezet onderwijs.

In de 19e eeuw sloeg de cholera ook in Voorschoten toe, waardoor de gemeente de noodzaak voelde een hospitaal in te richten. Daarvoor werd het gebouw van de kaats- en kolfbaan aan de Voorstraat gehuurd. Dit rudimentaire hospitaal bleef tot 1846 in functie.

De eerst bekende vermelding van de parochiekerk van Voorschoten, gewijd aan St. Laurentius, dateert uit 866. In 1573 brandden schip en toren af, waarna in 1582 het schip en in 1595 de toren werd herbouwd. In 1702 werd de toren door de bliksem getroffen, waarbij de spits verbrandde. Met de winst van een georganiseerde loterij, waarvoor de Staten van Holland toestemming gaven, werd de spits hersteld. De Nederlands-Hervormde kerk dateert uit 1868, de kerk van de gereformeerde gemeente aan de Schoolstraat uit 1925 en de eerste gereformeerde kerk in de Tolstraat uit 1874. Het laatst genoemde kerkgenootschap betrok omstreeks 1890 een nieuw pand, dat momenteel echter als bedrijfsgebouw in gebruik is.

In 1866 werd de rooms-katholieke St.-Laurentiuskerk met pastorie en begraafplaats aan de Leidseweg gebouwd (Architect: Th. Asseler, Amsterdam). In de 18e eeuw stond hier al een houten kerkje en in 1830 was er op dezelfde plek reeds een katholieke kerk gebouwd, die echter al spoedig te klein bleek en werd afgebroken.

In 1926 werd het nieuwe raadhuis gebouwd aan de Leidse Weg (architect: W. Verschoor) ter vervanging van het raadhuis aan de Treubstraat.

Het burgemeester Berkhoutpark, iets ten noorden van het centrum, is een werkverschaffingsproject uit de jaren dertig.

5.4. Ruimtelijke Ontwikkelingen

5.4.1. De kern Voorschoten

De gemeente Voorschoten kent slechts één kern, Voorschoten zelf. De buurtschap 'Aan den Rijndijk' behoorde lange tijd tot Voorschotens grondgebied, maar valt door grenswijzigingen (zie 1) nu onder Leiden. Hetzelfde geldt voor de uitspanningen 'de Vink' en 'Haagsche Schouw', het veer Haagsche Schouw en enkele buitenplaatsen.

De oudst bekende vermelding van Voorschoten vinden we in een oorkonde uit 866, waarna het dorp in de 10e eeuw opnieuw wordt genoemd. De oorsprong van het dorp Voorschoten ligt op de strandwal. Aanvankelijk lagen er op die strandwal verspreid wat boerderijen, waarvan de meeste aan de Vlietzijde. In de Middeleeuwen verdichtte de bebouwing rond de parochiekerk zich enigszins. Lange tijd bleef het een klein dorp: in 1494 waren er 78 haardsteden, in 1514 100. In 1632 waren er 235 huizen (cijfers inclusief Veur).

Voor de hieronder vermelde straatnamen zij verwezen naar bijgevoegde straatnamenkaart.

In de 19e eeuw was de bebouwing van Voorschoten geconcentreerd in de Schoolstraat (ook wel Achterstraat) en de Voorstraat. De Voorstraat loopt parallel aan de Schoolstraat en is deel van de oude Heerweg, de weg van Leiden naar Den Haag. De straat kent vooral 18e- en 19e-eeuwse gevels, met achter de gevels soms oudere bouwmassa's. De Voorstraat is een langgerekte, brede, pleinachtige straat met een ingesnoerde toegang op beide uiteinden. Sinds de 17e eeuw staan lindebomen aan weerszijden van de straat. Ter plaatse van de verbreding van de Voorstraat is de strandwal ook wat breder. Het brede deel had een

marktfunctie. Door de aaneengesloten bebouwing heeft de straat een besloten karakter. Omstreeks 1900 lagen er vele winkels, het ambachtshuis en het postkantoor (uit 1906) aan de Voorstraat. Een rijtje huizen aan de zuidoostelijke kant van de straat werd in 1876 door brand verwoest, en direct daarna weer opgebouwd. De straat en omgeving zijn sinds 1968 beschermd dorpsgezicht. De volgende beschrijving uit midden vorige eeuw geeft een beeld van de Voorstraat en Voorschoten: ''Het dorp bestaat voornamelijk uit een aanzienlijke en breede straat in het midden met twee rijen hoge lindeboomen beplant, net en zindelijk met straatsteenen belegd, en aan beide zijden met aanzienlijke huizen en gebouwen bezet, welke allen, door den gedurigen doortogt van rijtuigen en voetgangers van en naar Leyden en elders zeer aangenaam gelegen zijn. Men heeft hier verder nog eenige straten en sloppen, waarin goede woningen en huizen gevonden worden.''

De Schoolstraat (Achterstraat) was rond 1850 een onbestrate weg, waaraan schuren, stallen en hooibergen lagen. Aan de dorpszijde van de straat lagen ook enkele arbeiderswoningen, en aan de veldzijde enige deftige huizen ('Wildlust' bijvoorbeeld). Ook de openbare school, die in 1861 werd verbouwd, lag langs deze straat (vandaar de naam Schoolstraat). De steegjes tussen de Schoolstraat en de Achterstraat vormden de eerste dorpsuitbreiding.

Langs de Molensloot, gelegen tussen de Vliet en de kerk, liep een weg, waaraan gelegen waren: een graanpakhuis, een bierstekerij annex proeflokaal, een scheepswerf, een kolenhandel, brandspuithuisje (omstreeks 1987 gesloopt) en een asschuur, die na 1926 noodslachtplaats werd. De Vinkesloot was brand- en vaarsloot. In de tweede helft van de 19e eeuw verscheen een blokje huizen aan de Benvenutolaan (1856). Deze huizen werden gebouwd achter een slootje, waaroverheen gietijzeren brug-getjes naar de percelen voerden. Aan de Horstlaan, bij jachtslot Ter Horst, verrees in 1863 een blokje woningen en aan de Papelaan werden in de periode 1880-1920 woningen gebouwd. De aanwezigheid van de zilverfabriek initieerde de bouw van verschillende blokken woningen in Voorschoten. In de tweede helft van de 19e eeuw verschenen arbeiderswoningen in het centrum van Voorschoten: aan de Voorkazerne (waar nu Albert Heyn is), in de Schoolstraat, in de Achterkazerne en in de Bloklaan. Wat later verrezen ook in de omgeving van de fabriek zelf een aantal complexen met arbeiderswoningen en woningen voor kantoorpersoneel, die nog steeds bestaan. Aan de Benvenutolaan, op het terrein van de zilverfabriek, staat haaks op de Leidseweg, een blokje arbeiderswoningen die een zeer vroeg voorbeeld zijn van uit betondelen geprefabriceerde woningen (1918). Langs de Leidseweg staat een rijtje fraai gedecoreerde woningen voor kantoorpersoneel (1901), een wijkje dat de bijnaam 'de Inktpot' kreeg. Schuin tegenover de fabriek aan de Leidseweg ligt het Sint-Nicolaaspark, een complexje arbeiderswoningen uit 1900-1905 dat uit twee rijen woningen bestaat. Aan de Hofweg kwam in 1924 een huizenblok voor fabrieks-employés tot stand. Het buurtschapje lag tussen de Vliet en de Leidseweg en er werd een halte van de stoomtram voor aangelegd. Andere tramhaltes in Voorschoten waren: de zilverfabriek, de Lammebrug en Voorschoten-Dorp ter hoogte van de Tramstraat.

Ook buiten de zilverfabriek om vond er uitbreiding van het woningbestand plaats. Rond 1900 werden woningen in de Tulpstraat gebouwd. In 1914 werden huizen gebouwd in het noordoosten van de gemeente, nabij de ijsbaan. Deze woningen werden in de jaren '70 echter afgebroken. Na 1920 vormde er zich in de directe omgeving van de Leidseweg een tweezijdige open lintbebouwing die zich steeds verder verdichtte. De meeste winkels in de gemeente lagen in de kern van Voorschoten, maar als gevolg van de verdichting kwamen

hier ook winkels. In 1908 lagen er aan de Leidseweg: een drogist, hoefsmid met travaille en een wijnwinkel.In 1923 werd één van de eerste planmatige uitbreidingswijken van Voorschoten gebouwd: het wijkje tussen Papelaan en de Wijngaardenlaan (Narcisstraat, Oranjekade, Willem de Zwijgerlaan). Veel huizen stonden hier lange tijd half afgebouwd, omdat de aannemers in de crisisjaren failliet gingen. In de mobilisatietijd (1939) vonden soldaten hun legerstedes in deze half afgebouwde huizen. Omstreeks 1928 werd rond de hervormde kerk door de diaconie een serie woningen opgetrokken in de stijl van de Delftse school. Tussen 1930 en 1936 werd aan de Schoolstraat een serie woningen gebouwd.

Na de Tweede Wereldoorlog verdriedubbelde de bevolking van Voorschoten zich. Voorschoten werd meer forensendorp dan ooit: in 1960 was meer dan 70% van de beroeps-bevolking buiten de gemeente werkzaam. Voorschoten had immers een goede ligging, goede vervoersmogelijkheden, en op de zandige ondergrond was het goedkoop bouwen. Dat resulteerde, vooral in het noorden en midden van de gemeente, in grote na-oorlogse uit-breidingswijken: Vlietwijk (jaren '50), Adegeest (circa 1960), Boschgeest (jaren '60) en Noord-Hofland (jaren '70/'80).

5.4.2. Verspreide bebouwing

In de gemeente Voorschoten ligt een aantal categorieën gebouwen die onder de noemer verspreide bebouwing vallen. Allereerst de boerderijen. Typerend is dat de meeste boerderijen gebouwd werden op de grens van veen- en zandgrond, een eind van de centrale weg over de strandwal af (zie ook 3.1). Nog steeds is dit zeer duidelijk op topografische kaarten te zien. Langs de oprijlanen stond geriefhout, waar namen als Essenlaan en Elstlaan nog aan herinneren. De meeste boerderijen waren met een vaart of een wetering met de Vliet of de Oude Rijn verbonden.

De uit circa 1800 stammende Knipmolen staat ter hoogte van de Kniplaan aan de Vliet. De Knipmolen werd in 1970-1971 gerestaureerd, is eigendom van de gemeente en zo nu en dan op vrijwillige basis in bedrijf. Aan de Kniplaan lag in de 19e eeuw tevens een scheepswerf.

Op het grondgebied van de gemeente Voorschoten werden in de loop der eeuwen vele kastelen, buitenplaatsen en landhuizen gebouwd (zie ook 3.3). Ze moeten de gemeente in de vroege 19e eeuw het aanzien hebben gegeven van een 'uitgebreid park'. Vele ervan werden in de loop der eeuwen ook weer gesloopt, brandden af, of werden door oorlogsgeweld verwoest (1573-beleg van Leiden). Dit was onder meer het geval met de hierna genoemde buitenplaatsen. Hier en daar herinneren nog jacht- en grenspalen of monumentale hekken aan de vroegere huizen.

Roosenburg was oorspronkelijk een kasteel uit de dertiende eeuw, dat in 1351 verwoest werd. In 1573 (beleg van Leiden) werd het herbouwde kasteel opnieuw verwoest. In 1721-1723 verrees er een prachtig landgoed, dat in 1729 weer werd afgebroken. Aan dit huis herinnert nog slechts het park, nu begraafplaats Roosenburg (met resten van de oude omgrachting). Roukoop werd ook wel Middelgeest genoemd. Het Middeleeuwse huis werd in 1573 verwoest, in 1587 herbouwd en in de 18e eeuw gesloopt. Wat rest van het huis zijn een kleine groenstrook, een vaarsloot, en de naam van het industrieterrein aan de Rou-

kooplaan. Vredenhoef werd eveneens bij beleg van Leiden verwoest, werd vlug daarna weer herbouwd en in 1647 en omstreeks 1770 verfraaid. De buitenplaats werd in 1852 gesloopt. Ook Adegeest werd in 1573 verwoest. Omstreeks 1750 werd een nieuw herenhuis gebouwd, dat later in chaletstijl verbouwd werd. In het begin van de 20e eeuw werd de verdieping van het huis afgebroken. Het parterre-deel bleef bewaard en werd het woonhuis van de boerderij die er nog steeds staat. Verder rest nog slechts één van de vijvers, in een Zocher-achtige aanleg, gelegen op het terrein van de sportclub S.V.L.V. Groot Stadwijk of Nieuw-Voordorp was een buitenplaats uit de 18e eeuw. In de periode 1820-1882 was er een kostschool voor meisjes in ondergebracht en in 1888 vestigde het onderwijsinstituut Noorthey uit Veur zich in het gebouw. In 1907 werd dit instituut opgeheven. In 1911 brandde het huis af. Er rest nog een rudiment van het park. Ter Lips of Wijngaarden was een kasteel dat al in 1745 werd afgebroken. De naam Wijngaardenlaan, een bos en een groenstrook tussen de Heerweg en de Vliet herinneren er nog aan.

De volgende buitenplaatsen bestaan nog (ten dele).
Haagwijk was een buitenplaats aan de Vliet, op de grens met Leidschendam. Het hoofdhuis werd waarschijnlijk in de 18e eeuw gesloopt, maar een deel van de bijgebouwen staat er nog. Kasteel Ter Horst is al sedert de dertiende eeuw bekend. Het kasteel werd verwoest, maar in de 17e eeuw werd ter plaatse een nieuw huis gebouwd. Een stalgebouw uit omstreeks 1700 is bewaard gebleven. Het hoofdgebouw werd in 1863 vervangen door een nieuw, nog bestaand neo-gothisch jachthuis. Omstreeks 1850 verwierf prins Hendrik Ter Horst, samen met de in de buurt gelegen buitenplaatsen op Wassenaars grondgebied (Raaphorst, Eikenhorst). De Duitse architect Muskau legde er een park aan in landschapsstijl en het geheel staat tegenwoordig bekend onder de naam 'de Horsten'. Kasteel Duivenvoorde is een statig, omgracht huis, gelegen in een park, aangelegd in landschapsstijl. Het kasteel stamt in de kern uit de 13e eeuw, maar is in 1631 ingrijpend verbouwd. Die gedaante bezit het kasteel in hoofdzaak nog, hoewel het in 1717 en rond 1840 nogmaals verbouwd werd. Het kasteel is in de periode 1958-1963 onder leiding van E.A.C. Canneman gerestaureerd. Deze restauratie was noodzakelijk geworden door de schade die het kasteel in de Tweede Wereldoorlog opliep bij geallieerde bombardementen. De bij het landgoed behorende boerderijen zijn in oorsprong van zeer oude datum en staan op de grens van zand- en veengrond. In 1631 werd de tuin in Franse stijl aangelegd: grote vijvers, parterres met broderieën, beelden en vazen. In de 19e eeuw ging het park op de schop en werd het door een der Zochers in landschapsstijl ingericht. Almansgeest of Berbice: Voor 1800 kende men deze buitenplaats onder de naam Almans-geest, momenteel heet het Berbice. Bij het complex hoorde een boerenwoning, gelegen aan de Vliet met een schouw (overzetveer) ter plaatse van de gelijknamige uitspanning aan de Vliet. Het huis kwam in 1858 in handen van de familie Begeer, eigenaars van de zilver-fabriek. De orangerie dateert uit ongeveer 1700. Het park is in landschapsstijl aangelegd. Ter Wadding: De eerste vermelding dateert van 1364. Het huidige gebouw is van 1770 en is eigendom van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland. Rond het gebouw ligt een in landschapsstijl aangelegd park, dat openstaat voor het publiek.
Bijdorp: In de 16e eeuw nog een boerenhofstede, later werd het tot een buitenplaats verbouwd. In 1876 werd het verkocht aan de Congregatie van de Heilige Catharina van Siena, die er het pensionaat de Lourdes, een pensionaat voor 'jongejuffrouwen van deftigen stand' van maakte en er een kloostercomplex bouwde (1887). Na de Tweede Wereldoorlog was het een M.M.S.-school met internaat. Momenteel herbergt het een vestiging van het Lucascollege. Het is de enige buitenplaats waarvan de tuinen nog doorlopen tot aan de

westelijke Vlietoever.
Huize Beresteijn: Een 19e eeuwse villa, gesticht door een lid van de gelijknamige familie. In 1893 verwierf H. Wullings het gebouw, die er de jongenskostschool Instituut Wullings huisvestte. Het was een school voor 'jongelui van de deftigen stand'. In 1944 werd de school opgeheven. Na de Tweede Wereldoorlog werd in Beresteyn het Montfortaanse seminarie, een gymnasium, gevestigd.

LITERATUURLIJST

Algemeen en provinciaal:

- Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden,* (13 delen + suppl., Gorinchem, 1839-1851).

- *Atlas van historische vestingwerken in Nederland, deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland* (Stichting Menno van Coehoorn, z.p., 1970).

- Beekman, A.A. *De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven.* ('s-Gravenhage, 1948).

- *Een beeld van het Zuidhollandse landschap (1981-1988). Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland, deel 1* (6 delen, z.p., 1981-1988).

- *Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart* ('s-Gravenhage, 1967).

- *Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari ....* (C.B.S., 's-Gravenhage, 1950-heden).

- *De bodem van Nederland. Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000.* (Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, 1965).

- Brokken, H.M. (e.a., red.) *150 jaar Noord- en Zuid-Holland* ('s-Gravenhage).

- Buisman, J. (red.), *Zuid-Holland vanuit de lucht.* (Baarn, 1978).

- Craandijk, J. *Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes* (Haarlem, 1888)

- Dijksterhuis, R., *Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940* (proefschrift, T.H. Delft, 1984).

- Don, P. (red.), *Kunstreisboek Zuid-Holland* (8e dr., Weesp, 1985).

- *Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938, Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening* (Den Haag, 1938).

- Fruin, R. (red.), *Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV* (Leiden, 1866).

- Fruin, R. (red.), *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII.*

(Leiden, 1876).

- *Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken* [z.p., z.j.].

- *Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland. Enige opstellen over de geschiedenis.* ('s-Gravenhage, 1976).

- Kley, J. van der (red.) *Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen.* (Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel, 1967).

- Kroon, A.W. *Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie.* (Amsterdam, z.j. 1862).

- *Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd* (z.p., 1968).

- *De molens van Zuid-Holland* (Den Haag, 1980).

- Mulder, G.J.A. (red.) *Handboek der geografie van Nederland, deel III.* (6 delen. Zwolle, 1949-1959).

- Oerlemans, H., *Landschappen in Zuid-Holland* ('s-Gravenhage, 1990).

- *De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938. Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland.* (2 delen, Arnhem, 1948).

- Postma, C. (red.) *Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland, deel III* (5 delen, 's-Gravenzande, 1963).

- *Provinciaal Verslag 1850-1940. Verslagen gedaan door de gedeputeerde staten aan de staten der provincie Zuid-Holland over de jaren 1850-1940.*

- *Register van beschermde monumenten* (Zeist, 1989).

- *Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947* (Leeuwarden, 1950).

- Steegh, A. *Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart.* (2e druk, Zutphen, 1985).

- Straalen, B. van, en B. van Oyen (red.), *Holland rond 1840. Aspecten van het dagelijks leven op het Hollandse platteland* (Velsen/Den Haag, 1990).

- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961) *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland, deel I* (16 delen, 's-Gravenhage, 1906).

- *Tuinbouwatlas van Nederland. Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.* (z.p.z.j. 1941)

- Veen, H. van der, *Watertorens in Nederland* (Rotterdam, 1989).

- Vermooten, M. en Smit, T. *Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland* (Hapert, 1989).

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. *Bibliografie van de historische geografie.* (Wageningen, 1989).

- *Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland* ('s-Gravenhage, 1915).

- Wallenburg, C. van, *De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000.* (Wageningen, 1966).

- Witkamp, P.H. *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland.* (Tiel, 1877).

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf* (Arnhem/Nijmegen, 1895).

Regionaal/lokaal:

- Beckers, Ch., *Wassenaar 1910-1940, Een historisch-geografische analyse* (onuitgegeven doctoraalscriptie, VU, Voorburg/Amsterdam, 1984).

- Gouw, J.L. van der, *Het ambacht Voorschoten. Zuid-Hollandse studiën, deel V* (Voorburg, 1956).

- Gouw, J.L. van der (red.), *Voorschoten, Historische studiën* (Den Haag, 1971).

- Keuning, E.J.J. de, *Oude prenten en prentkaarten vertellen over Voorschoten* (Voorschoten, 1970).

- Renaud, J.G.N., en A.I.J.M. Schellart (red.) *Kasteel Duivenvoorde. Nederlandse kastelen, deel XXIII* (Nederlandse kastelen Stichting/ANWB, z.p., 1975).

- Sloof, J.H.M., *Brandende kwesties in Voorschoten. Samenhang en gevolgen* (Alphen aan den Rijn, 1982).

- Voorhoeve, C.H., *Voorschoten in oude ansichten* (Zaltbommel, 1970).

- *Voorschoten; rapport in opdracht van het gemeentebestuur, uitgebracht door het Economisch-Technologisch Instituut voor Zuid-Holland* (Rotterdam, 1951).

GEBRUIKTE KAARTEN:

- *Topografische en militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, 1:50.000. In: Grote historsiche atlas van Nederland, deel I, West-Nederland, 1839-1859* (Groningen, 1990).
  bladnummers:
  30 II: (Noordwijk aan Zee, Katwijk aan Zee, Leyden): uitgave: 1850/1851.
  30 IV: (Wassenaar, 's-Gravenhage, Soetermeer): uitgave: 1850.

- Kuyper, J., *Gemeente-atlas van Nederland. Derde deel, Zuid-Holland* (Leeuwarden, 1865, herdruk Groningen, 1971).

- *Chromotopografische kaart des Rijks, 1:25.000. In: Historische Atlas Zuid-Holland* (Landsmeer, 1989).
  bladnummers:
  421 (Wassenaar) verkend: 1875, herzien: 1888/1912, uitgave: 1914.
  422 (Leiden) verkend: 1874, herzien: 1888/1912, uitgave: 1913.
  440 ('s Gravenhage) verkend: 1874, herzien: 1907/1908/11, uitgave: 1911.
  441 (Benthuizen) verkend: 1874, herzien: 1888/1911, uitgave: 1920.

- Topografische kaart van Nederland, 1:25.000. In: *Grote Provincie-atlas, Zuid-Holland* (Groningen, 1990).
  bladnummers:
  30E (Katwijk aan Zee) uitgave: 1990.
  30F (Leiden) uitgave: 1990.
  30G ('s-Gravenhage) uitgave: 1990.
  30H (Zoetermeer) uitgave: 1990.

Figuur 1a.

Gemeente Voorschoten

schaal 1 : 300.000

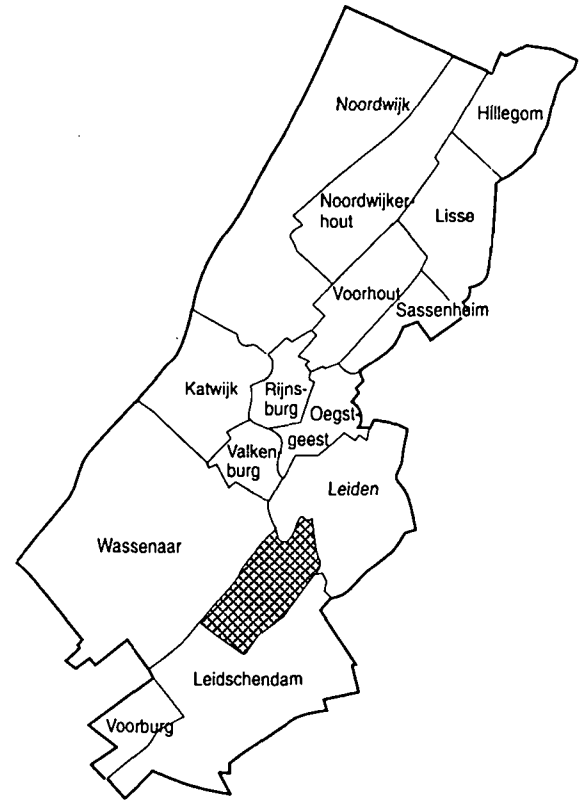

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 94.1076/15

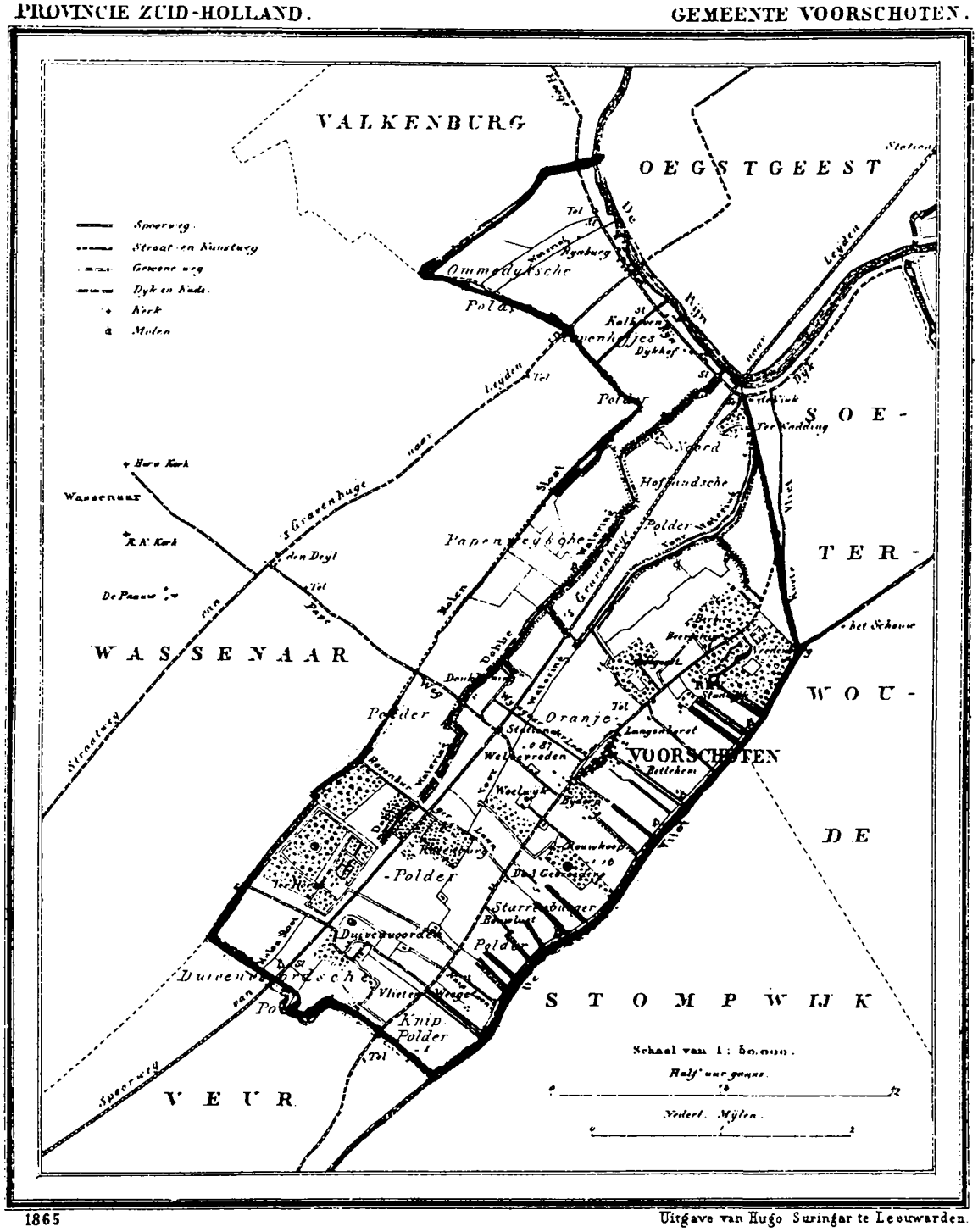

Figuur 2. De gemeente Voorschoten anno 1865.
Uit de gemeente-atlas van J. Kuyper (1869).

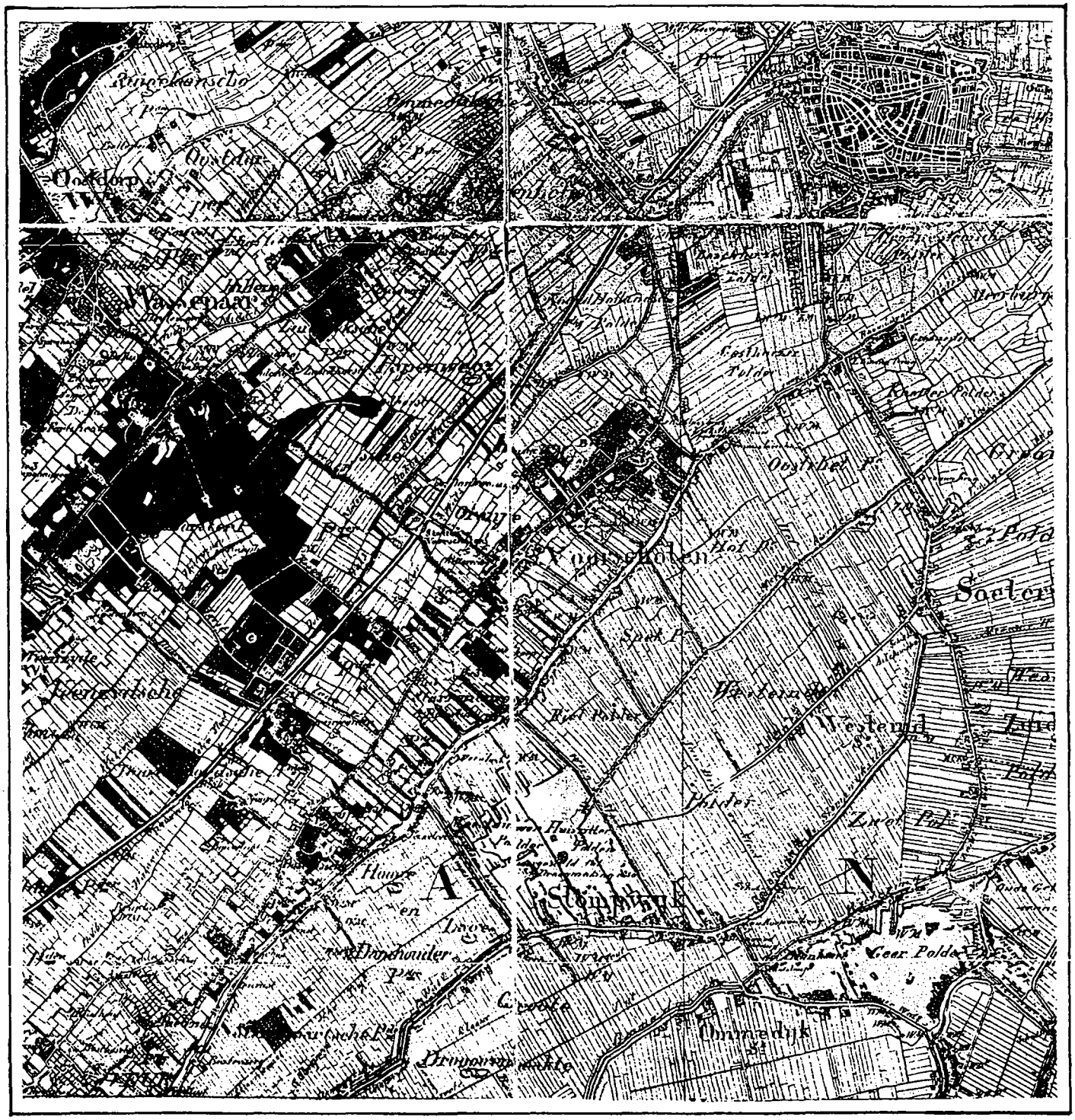
Oudorp
Vlaardingen
Vlaardingen
Vlaardingen
Westerlaan
Westerlaan
Vestend
Vestend
Vestend

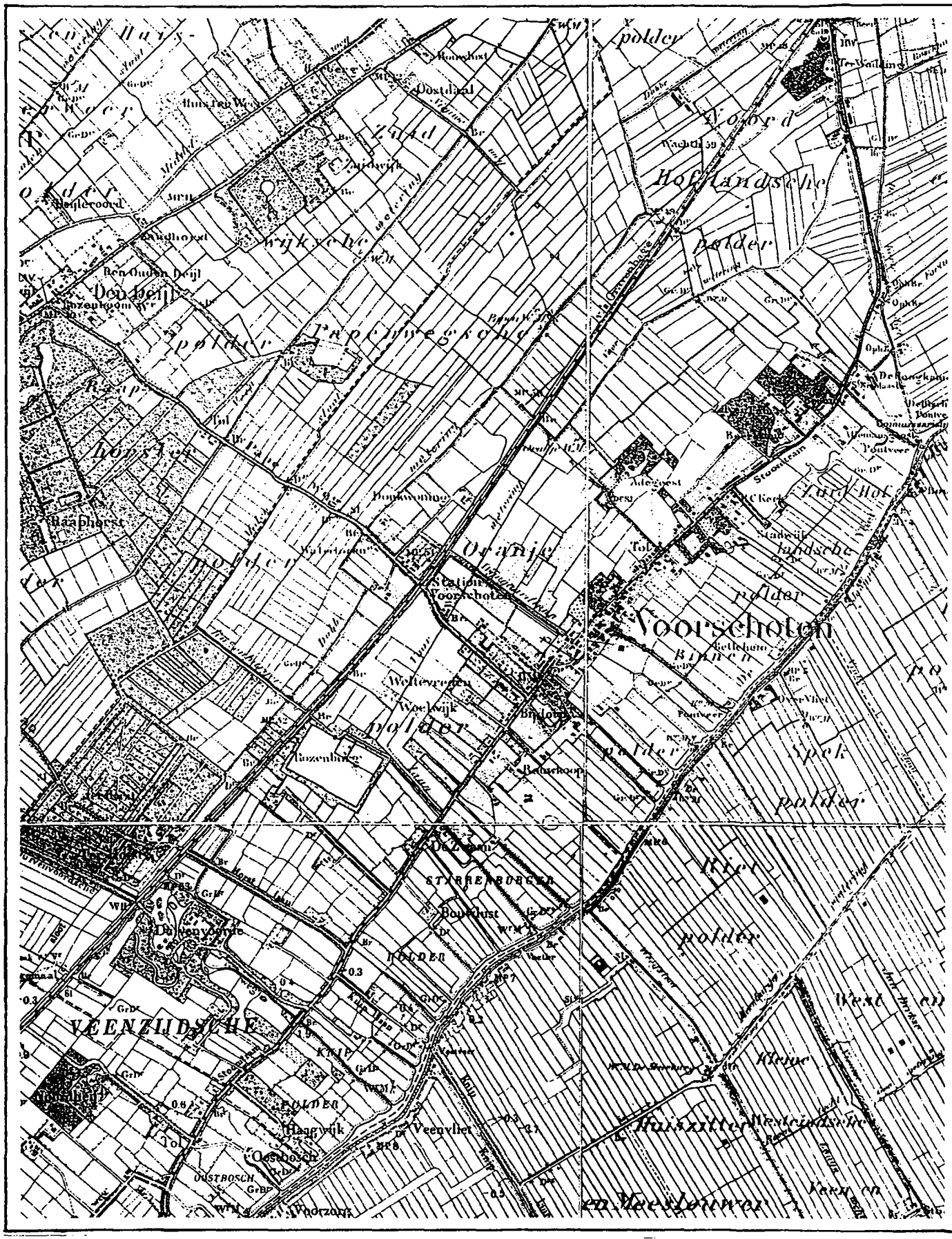
Hoffandsche
polder
Voorschoten
Station
Voorschoten
Oostdijk
Wassenaar
Oudeijk
Oudeijk
Oudeijk

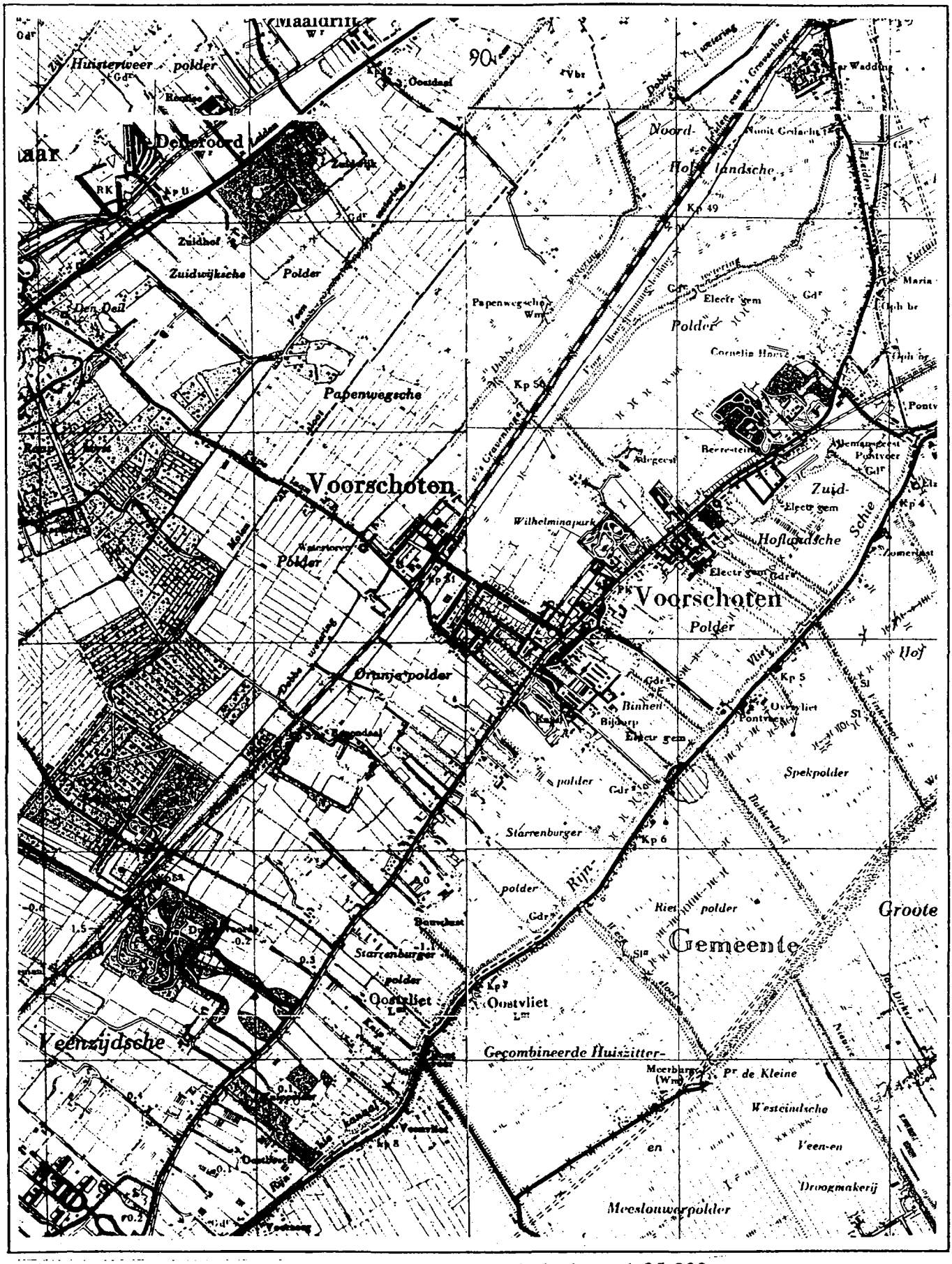

Figuur 5. Voorschoten circa 1945. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnrs. 30 E, 30 F, 30 G en 30 H (1946).

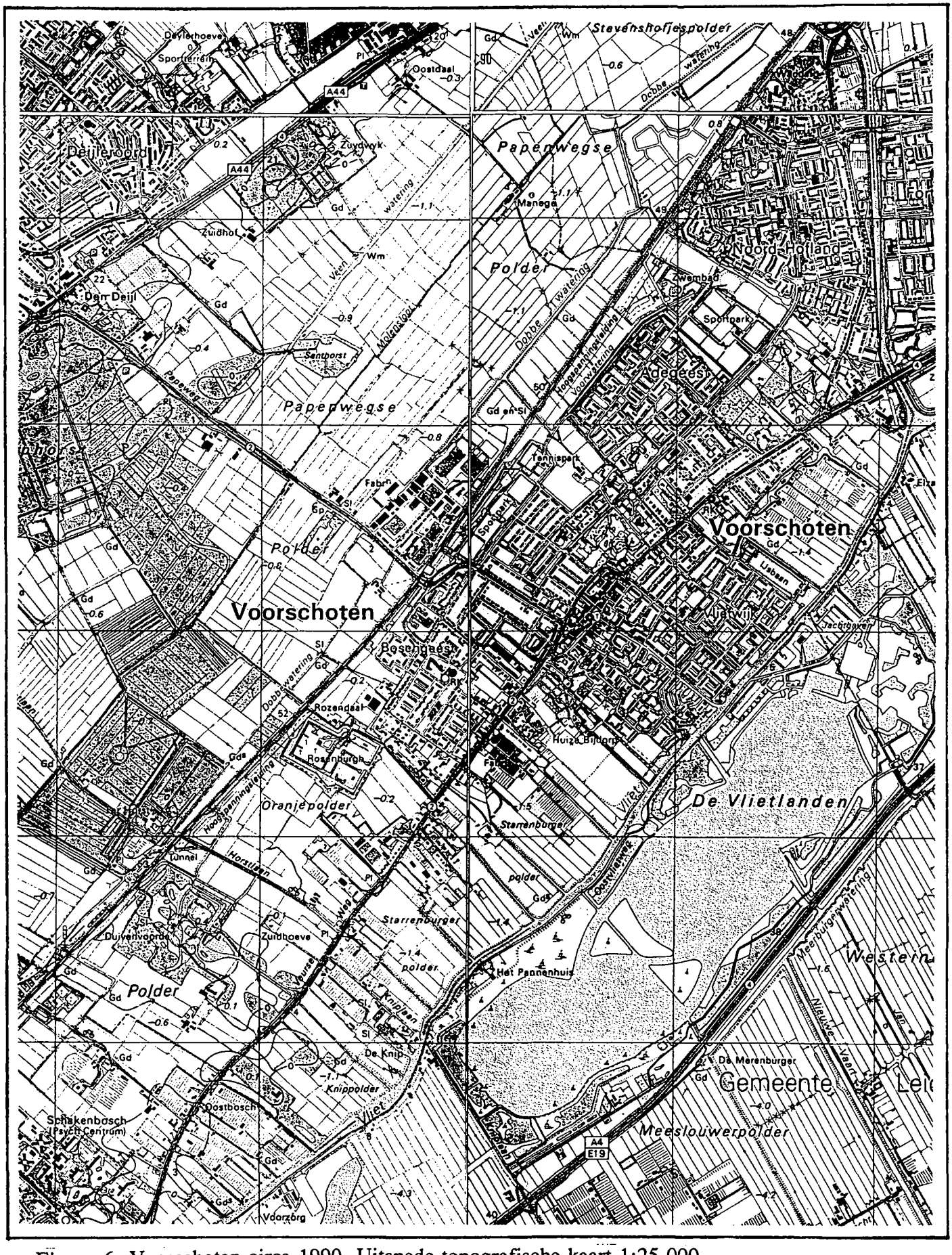

Figuur 6. Voorschoten circa 1990. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnrs. 30 E, 30 F, 30 G en 30 H (1990).

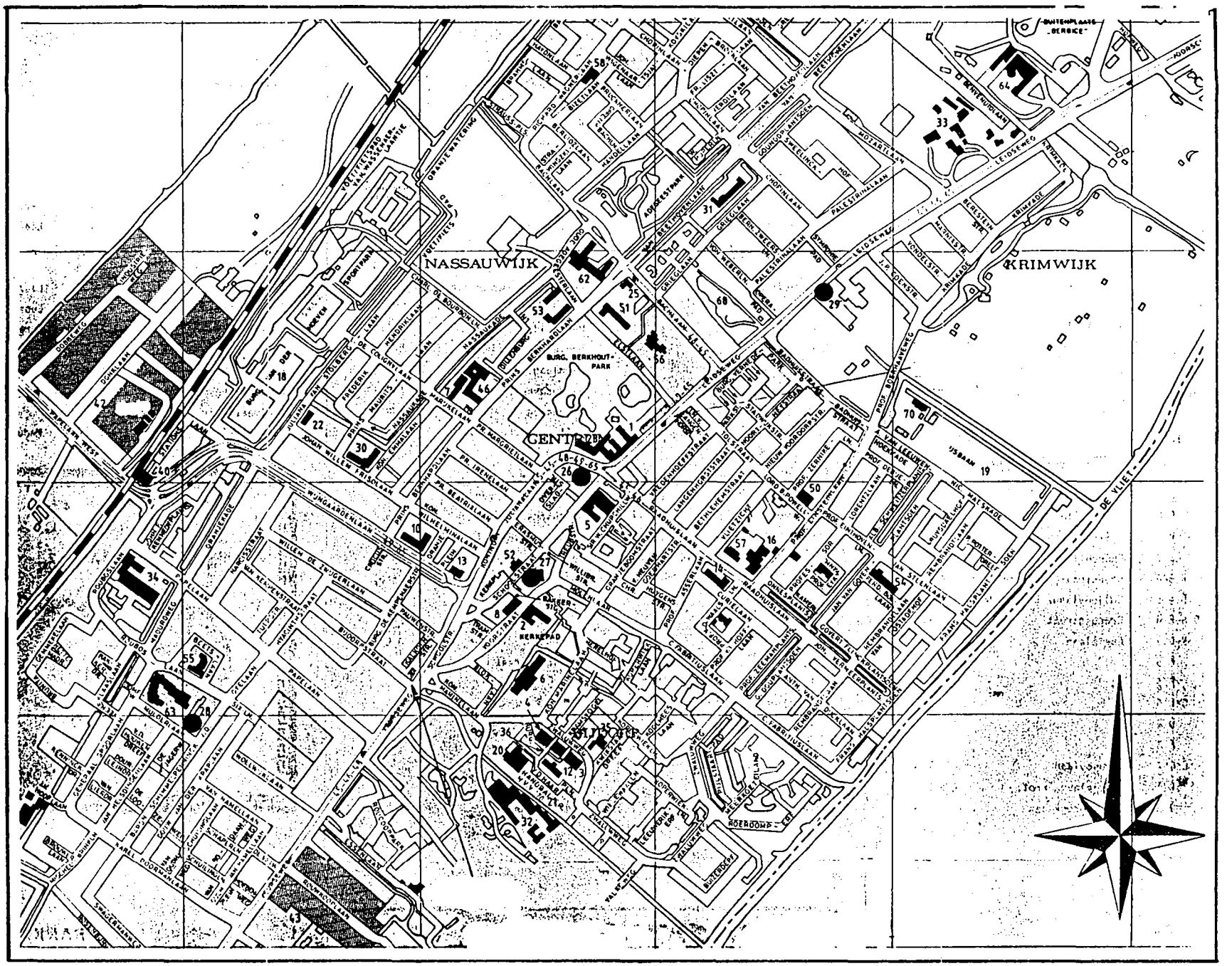

Figuur 7. Straatnamenkaart van Voorschoten.

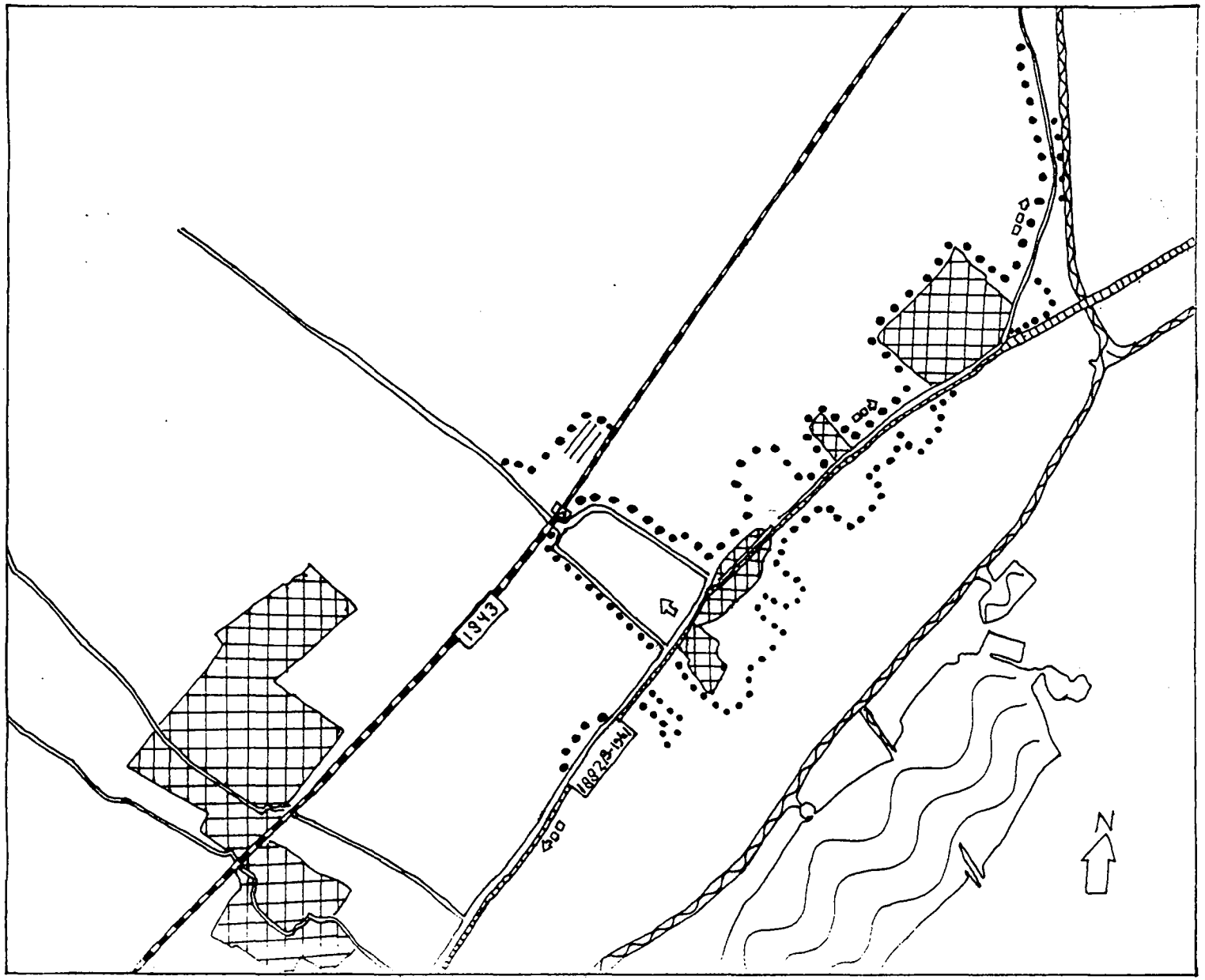

Figuur 8. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Voorschoten in de periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda)

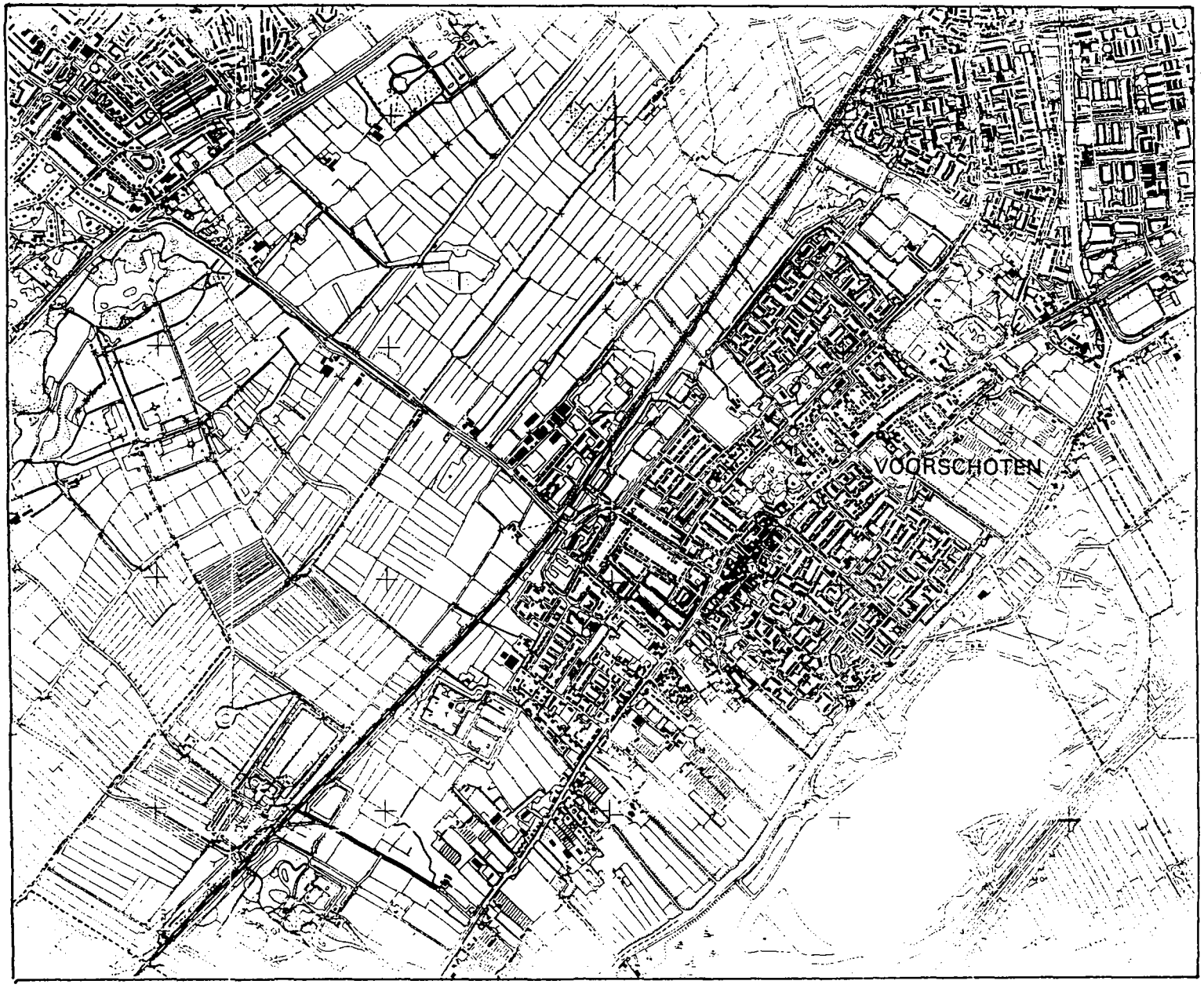

Figuur 8a. Voorschoten anno 1990 (ter vergelijking)

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK VAN DE GEMEENTE VOORSCHOTEN

Inleiding

Voorschoten is één van de dorpen die in de vroege Middeleeuwen is onstaan op een noordoost-zuidwest gerichte strandwal tussen Leiden en Rijswijk. De dorpskern bevindt zich op een breder gedeelte daarvan, ten oosten van de oude Heerweg, die het beloop volgt van de Leidseweg-Schoolstraat-Veurseweg. Parallel hieraan ligt een langgerekt marktplein, de Voorstraat genaamd, dat in 1968 is aangewezen als beschermd dorpsgezicht. Tussen de Schoolstraat en de Voorstraat, die met elkaar verbonden zijn door enkele steegjes, ligt de dorpskerk. Ten noorden en ten zuiden van de kern bevinden zich voornamelijk langs de Veurse- en Leidseweg, maar ook op enige afstand daarvan, verschillende in oorsprong 17de eeuwse boerderijen. Tevens zijn er enkele achttiende en negentiende eeuwse buitens bewaard gebleven, die deel uitmaakten van de landgoederenzône aan weerszijden van de Heerweg tussen Leiden en Wateringen.

Dorpsbebouwing

De oudste en meest historische bebouwing bevindt zich aan weerszijden van de Voorstraat. Hier bestaat de aaneengesloten huizingen uit kleinschalige woningen met voornamelijk tuit- en lijstgevels, waarvan een groot deel dateert uit de 19de eeuw. Eén van de meer monumentale panden is een voormalige dokterswoning uit ca. 1895 met sobere Neo-Renaissancedetaillering. Voor de versterking van de winkelfunctie langs de Schoolstraat is na 1945 uit de lintbebouwing veel gesloopt of verbouwd. Eén van de woningen daar die nog past binnen de traditie van het eclectisme is Treubstraat 7.

Gedurende de negentiende eeuw groeide Voorschoten uit langs de Leidseweg, de Veurseweg en in de richting van Wassenaar langs de Papelaan. Hier werden vrijstaande villa-achtige woningen gebouwd en rijtjes tweelaagse woningen. Tussen de vrijwel aaneengesloten lintbebouwing van de Leidseweg staan nabij het dorpscentrum enkele opvallende herenhuizen uit de eerste decennia van de 20ste eeuw. Een door één architect uitgevoerd vrijstaand en een dubbel herenhuis herenhuis uit ca. 1910 (Leidseweg 35, 37 en 41) hebben dezelfde vormgeving en torenachtige hoekblokken. "Helvetia" werd in opdracht van de oprichter van de "Zilverfabriek", dhr. Van Kempen, voor zijn Zwitsere schoonmoeder gebouwd (1882) en is daarmee een vroeg voorbeeld van een gepleisterde villa in Chaletstijl. Het zich nog in de oorspronkelijke staat verkerende Leidseweg 111 (ca. 1920-'25) is het enige woonhuis dat de regionaal bekende Leidse architect H.J. Jesse in Voorschoten heeft gebouwd. De architect W.M. Meyer heeft in 1925 " Berkenhof" (Leidseweg 256), een gepleisterd, in landhuisstijl opgetrokken villa ontworpen. Uit de jaren '30 dateert de karakteristieke villa-achtige tuinderswoning Veurseweg 285. Eenvoudige rijtjes woningen kwamen in de jaren '20 en '30 behalve langs de Leidse- en Veurseweg ook tot stand langs de Papelaan en de Donklaan.

Overige bebouwing

In het dorpscentrum staan nog enkele woon-winkelpanden uit het begin van de 20ste eeuw. Voorstraat 5 is een klein winkel-woonhuis met een houten winkelpui voorzien van kroonlijst en pilasters (ca. 1910). Het woonwinkelpand Voorstraat 6 dateert uit 1923 en heeft groen

geglazuurde baksteen decoratief in de gevel verwerkt.

Planmatige bebouwing

De aanzet tot planmatige bebouwing buiten het dorpscentrum is gegeven met de aanleg van het Burg. Vernedepark, dat omstreeks 1920 door W. Verschoor is ontworpen, maar in jaren '70 vervangen door nieuwbouw. Een bijzonder complex zijn de diaconiewoningen van de N.H. gemeente, gebouwd rond het kerkhof van de dorpskerk in de stijl van de Delftse School (ca. 1928). Van een echte planmatige bebouwing in de eerste helft van deze eeuw is nauwelijks sprake. Wel werden omstreeks 1900 rijtjes arbeiderswoningen gebouwd langs de Papelaan, de Hyacintstraat, de Tulpstraat en de Bijdorpstraat. Verdere uitbreidingen van deze wijk tussen de Papelaan en de Wijngaardenlaan vond plaats in de jaren '20. Woningbouw kwam tot stand langs o.a. de Narcisstraat, de Van Kempenstraat, de Willem de Zwijger- en Wijngaardenlaan. De buurt bestaat uit een rechtlijnig stratenpatroon, verlevendigd met enige plantsoenen. Karakteristiek zijn de éénlaags rijtjes woningen onder mansardedak (1928) langs de Wijngaardenlaan en de Oranjekade, gedekt met leien of met rode Hollandse pannen. Een kleine planmatige uitbreiding met geschakelde en rijtjes woningen vond in deze periode verder plaats langs de Leidseweg, de Krimkade en de dwarsstraten daartussen.

Bijzondere bebouwing

Tegen de Middeleeuwse toren van de N.H. kerk werd in 1868 naar ontwerp van de Duitse architect A. Druiding een nieuw schip gebouwd in een sobere Neo-gotische stijl. Uit dezelfde periode dateert het ijzeren hekwerk om de begraafplaats rond de kerk en het baarhuisje ten noorden van de toren. Aan de Leidseweg staat de Rooms Katholieke kerk St. Laurentius uit 1866-1868 met een pastorie, patronaatsgebouw en op het kerkhof een begraafplaats en processiegang. De kerk is een Neo-gotische pseudo-basiliek naar ontwerp van Th. Asseler. Inwendig bevindt de kerk zich in oorspronkelijk staat, maar het oorspronkelijk meubilair is verdwenen. De voormalige Gereformeerde kerk aan de Tolstraat, gebouwd ca 1890, dient nu als expostieruimte bij een schildersbedrijf. De huidige Gereformeerde kerk op de hoek van de Schoolstraat en de Julianalaan stamt uit ca. 1928 en is een kruiskerk met ondiepe armen.

Van de bijzondere bebouwing in de dorpskern zijn vermeldenswaardig het aan de Voorstraat gelegen café-restaurant "Het Wapen van Voorschoten" met een karakterstieke houten veranda (1898) en het daar tegenover gelegen postkantoor (1905). Tegenover het 17de eeuwse Ambachts- en Baljuwhuis staat een gietijzeren waterpomp uit 1868 van de IJzergieterij "De prins van Oranje", waarvan de oorspronkelijke gaslantaarn is vervangen door een bekroning in de vorm van een denneappel. Aan de Leidseweg staat het gemeentehuis uit 1928 van W. Verschoor, ontworpen met belendende school, gymlokaal en politiebureau. Het gehele complex is nu in gebruik als raadhuis. De voormalige "School met de Bijbel (Wijngaardenlaan 2a), nu in gebruik als bibliotheek, is karakteristiek voor de sobere vrij zakelijke baksteenarchitectuur uit het eind van de jaren '20.

Aan de Papeweg staat een klein tolhuis (ca. 1860), dat aan deze weg een tegenhanger vormt van een exemplaar op Wassenaars grondgebied. Naast Leidseweg 354, een éénlaags woonhuis uit 1863, staat een klein brandspuithuisje.

Van de voormalige buitens is vermeldenswaard Beresteyn (Leidseweg 191), gebouwd in Neo-renaissancestijl (ca. 1895) en fungeert nu, met de twintigste eeuwse aan- en bijgebouwen, als Montfortaner klooster. Het huis Ter Horst is gelegen aan de Horstlaan, een bosweg door de Horsten naar Wassenaar. Het is een Neo-gotisch Jachthuis dat prins Frederik in 1863 naar een ontwerp van J. Mouton liet bouwen ter vervanging van een ouder buiten. Het interieur is eveneens in Neo-stijlen uitgevoerd met Delfts Blauwe tegeltableauxs, lambrizeringen en goudleer behangsels. Vlakbij dit jachthuis staat een rijtje éénlaagse dienstwoningen (XIXc) met oudere kern. De hoeken van het landgoed zijn gemarkeerd door hardstenen palen, van hetzelfde type dat ook in de aangrenzende gemeente Wassenaar voorkomt, om de grenzen van het jachtgebied van de prins in beide gemeenten aan te duiden. Langs de Benvenutolaan en naast het toegangshek van het huis Berbice aan de Leidseweg bevinden zich diverse 19de eeuwse dienstgebouwen, die deel uitmaken van het 18de eeuwse landgoed. Langs de oprijlaan van kasteel Duivenvoorde staat een boswachterswoning in Neo-Rennaissancestijl (1879) en op het terrein een houten botenhuis en een uit Amsterdam afkomstige theekoepel, die is toegevoegd aan de 19de eeuwse orangerie.

Op de tussen de Veurseweg en de Vliet gelegen 17de eeuwse buitenplaats Bijdorp is in 1887 het kloostercomplex gebouwd van de orde van de Heilige Catherina van Siena. De Neo-gotische kapel met het oorspronkelijke interieur verdient bijzondere vermelding. Enkele schoollokalen van het voorheen daar gevestigde Lucascollege dateren uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Momenteel is het complex bestemd als bejaardentehuis voor gepensioneerde kloosterlingen.

Parkaanleg

Het in het zuiden van de gemeente aan de Veurseweg gelegen kasteel Duivenvoorde (13de-18de eeuw) heeft een parkaanleg van omstreeks 1840, van de hand van J.D. Zocher jr., die tevens de terrasaanleg en de vlakke brug over de waterpartij rond het kasteel ontwierp. Het park is, evenals de Horsten, in landschapsstijl aangelegd. Het vormt daarmee samen één groot gebied met bijzondere waarden. Van de landgoederenzône die zich tussen Delft en Leiden vanaf de 17de eeuw langs de Vliet ontwikkelde resteert behalve een deel van het voormalige buiten Haagwijk in Voorschoten alleen de parkaanleg van Bijdorp. Aan de zijde van de Veurseweg heeft het een lommerrijk 19de eeuws bos. Van het tussen de Vliet en de Leidseweg gelegen buiten Nieuw Voordorp is het 18de eeuwse huis gesloopt en het landschappelijke park sterk verwaarloosd. Herkenbaar zijn nog een dichtgegroeide waterpartij achter het voormalige huis en enkele boomgroepen. Een omvangrijker aaneengesloten groengebied bevindt zich langs de noordzijde van de Leidseweg, bestaande uit de parken van Beresteyn en Berbice. Van het huis Adegeest is het noordelijk deel van het 19de eeuwse landschapspark in de jaren '60 van onze eeuw getransformeerd tot openbaar park.

Het tussen de Pr. Bernardlaan en de Leidseweg gelegen Burg. Berkhoutpark is ca. 1934 aangelegd als werkverschaffingsproject. Het is een goed verzorgd park dat zich kenmerkt door een rijke en afwissellende beplanting met waterpartijen en fraaie solitaire bomen als een ceder en een ginko biloba.

Boerderijen

In het omvangrijke veenweidegebied aan weerzijden van de Veurse- en Leidseweg, liggen verscheidene zeventiende en achttiende boerderijen, waarvan de meeste karakteristiek gelegen zijn op de overgang tussen het zand en het veen. Daarnaast is er een aantal boerderijen uit de tweede helft van de 19de eeuw, samenhangend met de opleving van de agrarische sector. Deze boerderijen liggen meestal ter plaatse van een oudere boerderij en langs doorgaande wegen als de Leidseweg en de Papelaan. Een deel is niet meer in gebruik en ligt ingeklemd tussen nieuwbouw. Andere functioneren nog volledig in hun oorspronkelijk bestemming.

Bij sommige boerderijen gaat achter hun 19de eeuw of vroeg 20ste eeuwse aanzien een oudere kern schuil. Een voorbeeld hiervan is de inmiddels geheel verbouwde langhuisboerderij Rosenburgherlaan 2, waarvan alleen nog de in 1912 opgetrokken voorgevel rest. Deze is opgetrokken uit grauwe baksteen, versierd met lagen gele baksteen en folkloristische motieven en sloot eertijds aan op een laat-16de of vroeg-17de eeuwse bouwmassa. Leidseweg 227 en 517/519 zijn karakteristieke voorbeelden van het in deze streek gangbare type met dwarshuis op L-vormige plattegrond uit de 16de/17de eeuw. Van laatstgenoemde zijn bij een vroeg 20ste eeuwse opknapbeurt de gevels gepleisterd en de vensters voorzien van stolpramen, die bij een recente restauratie weer teniet zijn gedaan. Evenwijdig aan het langhuis bevindt zich een zomerhuis met stal uit ca. 1860/70.
Eveneens een L-vormige plattegrond met een bijzondere deels 19de eeuwse bouwgeschiedenis is de riet gedekte boerderij, Essenlaan 3-5. Aan de vorm van de stal is bij deze boerderij als laatste in Voorschoten nog te zien dat hier oorspronkelijk sprake was van een ankerbalkconstructie. Tegen de vermoedelijke vroegere opkamer is op een 17de eeuwse kelder in de 19de eeuw een nieuwe opkamer gebouwd, die mogelijk de functie van herenkamer heeft gehad.

Behalve boerderijen op L-vormig grondvlak zijn de voor Delf- en Rijnland karakteristieke langhuisboerderijen in Voorschoten sterk vertegenwoordigd. Woonhuis-en stalgedeelte liggen hierbij in elkaars verlengde en worden meestal gedekt door één (zadel-)dak. Leidseweg 279 (ca 1870), genaamd "Lindehoeve", en Leidseweg 553 (1886) zijn twee voorbeelden van langhuisboerderijen met rieten zadeldak. De voorgevels zijn symmetrisch opgezette puntgevels, waarbij met name eerstgenoemde opvalt door de decoratief gesneden windveren en het siermetselwerk van gele baksteen. Binnen dezelfde traditie past ook Papelaan west 117 (1889), in opdracht van de Katholieke armenzorg tot stand gekomen, dat tevens een karakteristieke erfbebouwing heeft met o.a. een zomerhuis. De uit het begin van de 20ste eeuw daterende "Corneliahoeve" (Papelaan west 97) sluit aan bij de 19de eeuwse traditie. Karakteristiek voor de bouwtijd, van de in 1907 na een brand herbouwde langhuisboerderij, is de sobere decoratie van de symmetrisch ingedeelde puntgevel.

Karakteristiek voor het dorpscentrum is de aanwezigheid van enkele boerderijen, die een duidelijke beeldondersteunende functie vervullen. Vermeldenswaard is de puntgevel van de langhuisboerderij Voorstraat 31 (XIXc) uitgevoerd met gezaagde makelaars en een engelenraam. Het buurpand Voorstraat 33 heeft een dwarsgeplaatst voorhuis en eveneens een engelenraam in de geveltop (XIXc).

Eén van de weinige boerderijen op T-vormige plattegrond, die vooral in het derde kwart van de 19de eeuw veel zijn gebouwd, is de tot woning verbouwde boerderij "Lammerenberg" (Leidseweg 340).

Monumenten van bedrijf en techniek

Voorschoten telt enkele monumenten van bedrijf en techniek. Bijzonder monumentaal is de voormalige zilverfabriek van Van Kempen en Begeer (Leidseweg 219), gebouwd in 1858 en waarvan de voorgevel verhoogd en verfraaid is aan het begin van deze eeuw. Het heeft o.a. een fraaie directeurskamer met een door M.C. Esscher uitgevoerde lambrizering. In 1988 werd het gebouw voorzien van een postmoderne uitbreiding van de architect R. Stern.

Aan de Leidseweg staan tevens woningen voor arbeiders en kantoorpersoneel van de Zilverfabriek. Uit 1902 dateren de éénlaags woningen aan het St. Nicolaaspark (Leidseweg 206-32) en uit 1901 het rijtje tweelaagse woningen (nrs. 195-203), in Voorschoten bekend onder de naam "de Inktpot" en bestemd voor het kantoorpersoneel van de fabriek. Aan de Benvenutolaan resteert één zeldzaam voorbeeld van een rijtje van drie prefab-betonwoningen onder één dak, die waarschijnlijk dateren uit ca. 1918. Het is een vroeg voorbeeld van de toepassing van beton en derhalve van belang vanuit het oogpunt van constructie.

Aan de bollencultuur van vòòr 1945 herinnert slechts één bollenschuur uit de jaren '20 (Hoogewerf en Kroon). Het is een uit grauwe baksteen opgetrokken tweelaags bouwmassa onder plat dak. Het schuurachtige gebouw Voorstraat 35 is bestemd geweest als molenmakerij. Aan de Molenlaan staan een voormalig pakhuis, een tweelaags bouwmassa onder mansardedak. Veursweg 8 t/m 12 is een gaaf blokje woonhuizen met puntgevels, waaronder een voormalige wagenmakerij uit ca. 1890. In het buitengebied staat in de Knippolder aan de Vliet de Knipmolen, een kleine stenen grondzeiler uit ca. 1800. In 1877 ontwierp de architect J. Goldberg uit Hazerswoude het gemaal "De Vereeniging". Oorspronkelijk ingericht als stoomgemaal bevat het thans een interessante "Waterspoor"-dieselmotor. Schuin tegenover het gemaal staat aan het Oude Veenpad de bijbehorende dienstwoning, uitgevoerd met decoratief gezaagde windveren. De Neo-Renaissance dienstwoning (1910) van de voormalige watertoren aan de Papeweg is sinds de inven-tarisatie in 1993 gesloopt.

Na-oorlogse bebouwing, uitbreidingen

Na 1945 heeft Voorschoten zich ontwikkeld als forensendorp en zijn er een groot aantal woonwijken gerealiseerd, waaronder in de jaren '50, '60 en '70 Vlietwijk, Boschgeest, Adegeest en Noord-Hofland. Uit de jaren '80 en '90 dateert naast een gedeelte van Noord-Hofland, de wijken Bijdorp en Starrenburg. Kleine industriegebieden bevinden zich aan de Rouwkooplaan en de Donklaan.

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

VOORSCHOTEN

Stedebouwkundige typologie

1. Stedelijk ingericht gebied

1.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- stenen straten, geen voortuinen
- voornamelijk aaneengesloten bebouwing
- bebouwing deels complexgewijs, complexgrootte variabel

1.2 Stedelijk villagebied

- functie: wonen
- ligging in stedelijke context
- planmatige ontwikkeling
- stratennet royaal van opzet met soms bijzondere patroon- of vormkenmerken
- stenen straten met veelal ondiepe voortuinen
- bebouwing aaneengesloten of vrijstaand op geringe onderlinge afstand
- twee of meer bouwlagen hoog

2. Niet-stedelijk ingericht gebied

2.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- regelmatige voortuinen
- weinig aaneengesloten bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

2.2 Tuinwijkachtige ontwikkeling

- functie: wonen
- planmatige ontwikkeling
- stratennet soms met bijzondere patroon- en vormkenmerken
- groene straten, voortuinen
- voornamelijk half open blokken, strokenbouw
- bebouwing complexmatig

2.3 Villagebied

- functie: wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- stratennet vaak met bijzondere vormkenmerken
- groene straten, tuinen rondom
- voornamelijk losse bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

3. Gebied zonder woonfunctie

3.1 Industriegebied

- functie: industrie / bedrijvigheid / handel / verkeer
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

3.2 Groen gebied

- functie: openluchtrecreatie (park, sportterrein, begraafplaats, enz.)
- voornamelijk onbebouwd terrein
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

4. Ander gebied

- functie: a. religieus

Na 1945 gereconstrueerd gebied

Gebieden met bijzondere waarden

1 zie 3.2

1 Landgoederenzone, bestaande uit Beerestein, de Zilverfabriek en Berbice

2 Bijdorp

3 De Horsten

4 Park Duivenvoorde

VOORSCHOTEN
Stedebouwkundige typologie

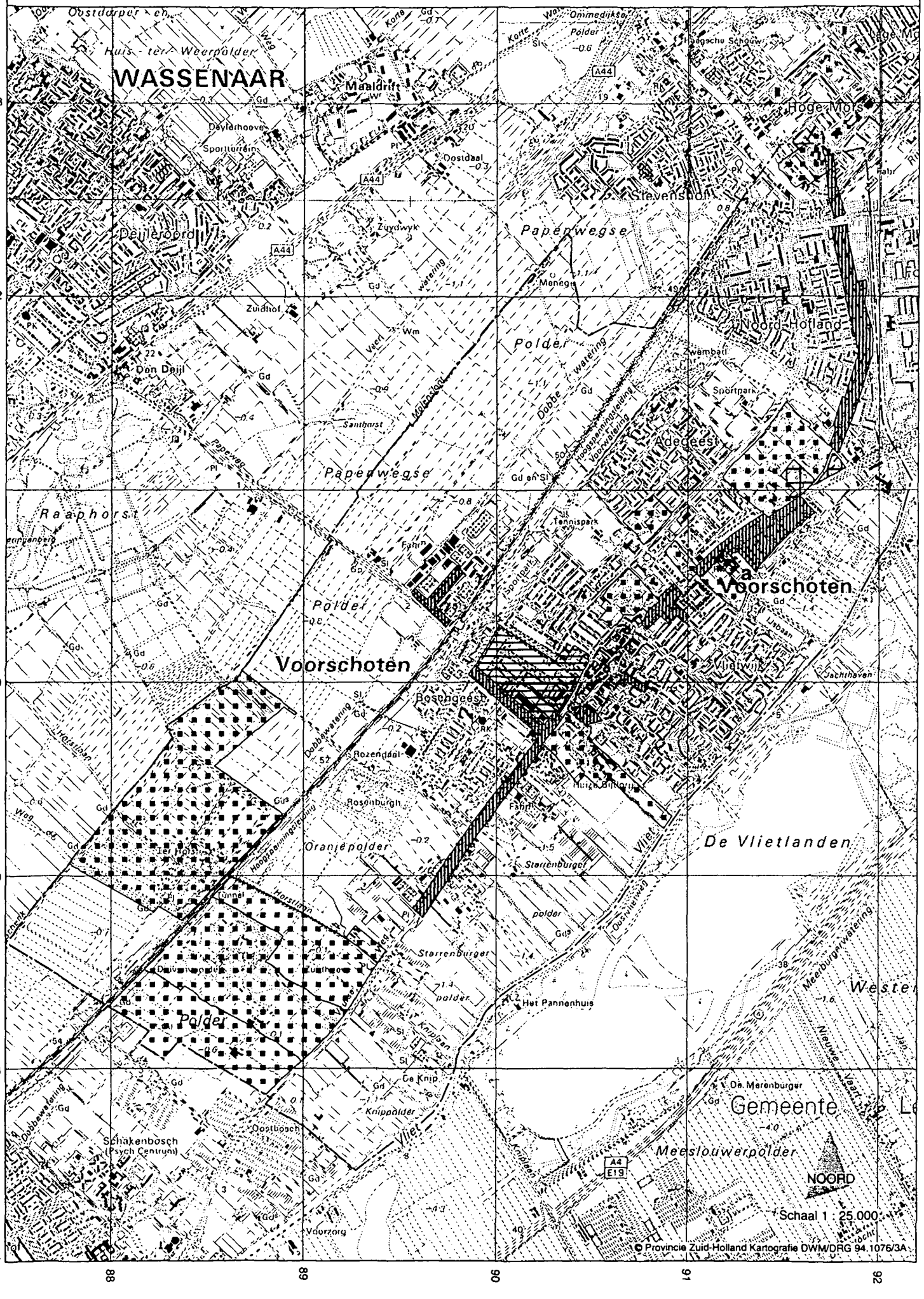

VOORSCHOTEN
Gebieden met bijzondere waarden

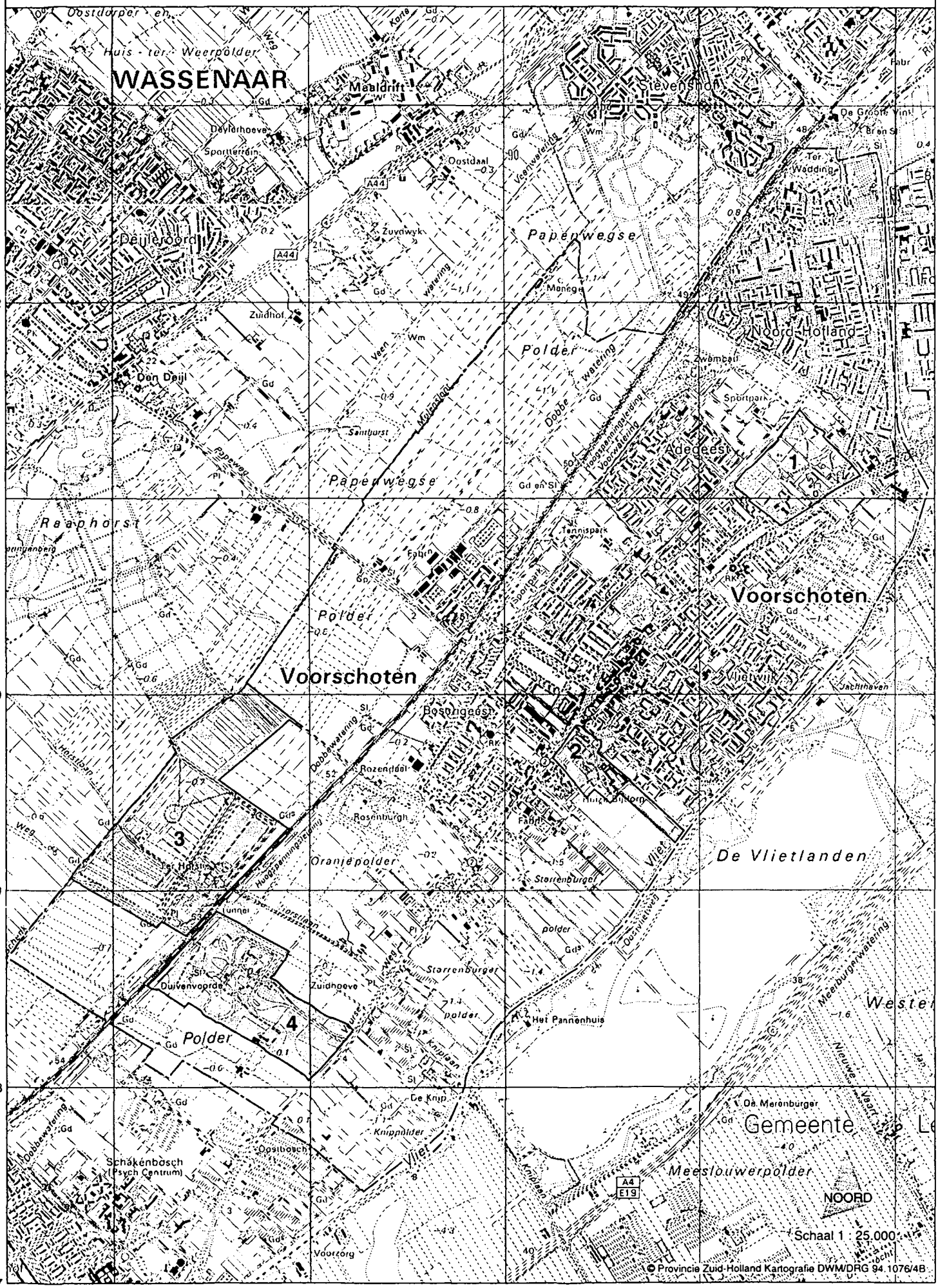

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN IN VOORSCHOTEN

1. Landgoederenzône, bestaande uit Beerestein, de zilverfabriek en Berbice.
2. Bijdorp
3. De Horsten
4. Park Duivenvoorde

Criteria	Gebieden 1	2	3	4
I. Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:				
1. kwaliteit van het ruimtelijke concept;	±	±	+	+
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;	+	+	+	
3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteiten;	+	+	+	
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkeling (bv. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark).				
II Bijzondere historische betekenis, zoals:				
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijke uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;	+	+	+	+
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;				
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).				
III Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:				
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel;	±	±	+	+
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;	+	+	+	
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.	+	+	+	+
IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	+	+	+	+
V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	+	±	±	±

Toelichting

1. Berbice, de Zilverfabriek en Beerestein

De landgoederenzône langs de Vliet waaiert ook uit langs de Leidseweg richting Ter Wadding. Een vrij omvangrijk restant hiervan omvat de landgoederen van Beerestein en Berbice, dat ligt tussen de Leidseweg, de Mozartlaan en de A.de Ruytersingel. Het landgoed Berbice is een 18de-eeuws buitenhuis met een landschappelijk aangelegd park. Tot het complex behoren verschillende elementen zoals tuinmuren, dienstwoningen, boerderijen, een koetshuis, een orangerie, een toegangshek en bruggen, waarvan een groot deel dateert uit de periode 1800-1945. Het gehele landgoed geniet Rijksbescherming. Aparte vermelding verdient de 'Zilverfabriek'. Die door Van Kempen & Begeer in 1858 is gesticht op het zuidelijk deel van de buitenplaats. Het was voor Voorschoten de belangrijkste industriële vestiging tot ca. 1980. Het fabrieksgebouw voor de 'Koninklijke Nederlandsche Fabriek van Gouden en Zilveren waren' kwam in eigen beheer tot stand. Het oorspronkelijk gebouw, waarvan de voorgevel in eclectisch-classicistische trant bewaard is gebleven is rond de eeuwwisseling aanzienlijk uitgebreid. De beide zijvleugels werden hoger opgetrokken. Door de rijke ornamentering met tondi, portretbuste van de stichter, wapenschilden, balustrades en fries kreeg de fabrieksgevel het aanzien van een paleis. In de directeurskamer werd de lambrizering uitgevoerd met snijwerk van M.C. Esscher. Het symmetrisch opgezette fabrieksgebouw ligt in de midden van een ruim voorplein waarvan ook het in Jugendstil uitgevoerde toegangshek van rond de eeuwwisseling deel uitmaakt. In de nabijheid van het complex staan langs de Leidseweg dienstwoningen voor kantoorpersoneel ('De Inktpot', 1901) en twee rijtje arbeiderswoningen voor fabriekspersoneel ('St. Nicolaaspark', ca. 1910). Aparte vermelding verdient een rijtje 'prefab'-betonwoningen aan de Benvenutolaan, waarvan er nog een uit ca. 1918 resteert. Het complex is een waardevol voorbeeld van fabrieksarchitectuur, die aansluit bij de buitensteedse situering en de omringende buitenplaatsen. In overeenstemming met de geest van die tijd werd ook zorg gedragen voor de huisvesting van personeel in de nabijheid van de fabriek. Aan de zuidzijde wordt het gebied begrensd door het buiten 'Beresteyn'. De neo-renaissancevilla werd in het laatste kwart van de 19e eeuw gebouwd door een telg uit het gelijknamige geslacht. In 1893 werd het gebouw verkocht en werd er een jongenskostschool in gevestigd, het Instituut Wullings. Na de Tweede Wereldoorlog fungeerde het o.a. nog als gymnasium (het Montfortaanse seminarie). Voor de onderwijsfunctie is het hoofdgebouw aan de achterzijde uitgebreid. Het park achter het huis heeft een landschappelijk aanleg. Aan het uiterste noordwesten wordt het begrensd door een glooiende aanleg met een op een grot lijkende 'folly'. Monumentale loofbomen flankeren de oprijlaan. Het complex is een karakteristiek voorbeeld van een laat-19e-eeuw herenhuis met bijbehorend park. Aansluitend op Beresteyn bevindt zich zuidelijk hiervan het in oorsprong middeleeuwse Adegeest, dat thans daarvan wordt afgescheiden door woonwijken. De 17e-eeuwse boerderij is in de 18e en 19e eeuw verbouwd tot herenboerderij. Elementen van het landschappelijke park zijn in de jaren '60 van deze eeuw gebruikt bij de aanleg van een modern plantsoen. De complexen van Beresteyn, de Zilverfabriek en Berbice vormen een aaneengesloten waardevol groengebied met buitenplaatsen, waarin de gedeeltelijk nieuwe industriële functie van de Zilverfabriek op harmonische wijze is ingepast.

2. Bijdorp

De voormalige buitenplaats Bijdorp is een van de vele voormalige buitenplaatsen tussen de Vliet en de Heerweg, die loopt tussen Leiden en Delft. Bijdorp is gelegen aan de zuidzijde van Voorschoten. In oorsprong was het een omvangrijke buitenplaats uit de 17e eeuw. Het vroeg-18de-eeuwse toegangshek aan de Leidseweg herinnert hier nog aan. In 1876 werd de buitenplaats verkocht aan de Congregatie van de Heilige Catharina van Siena, die er een kloostercomplex bouwde (1887). Naast het hoofdgebouw, dat een 17e-eeuwse kern bevat, bestaat het gebouwencomplex uit een neo-gotische kapel, een paviljoen van het R.K. Instituut O.L.V. van Lourdes, een voormalig pensionaat voor 'jongejuffrouwen van deftigen stand'. In de jaren '30 van onze eeuw werden aan de oostzijde vleugels bijgebouwd vanwege de onderwijsfunctie. Sinds enige jaren heeft het gebouw geen onderwijsfunctie meer en wordt het uitsluitend gebruikt als tehuis voor bejaarde nonnen. Voor het hoofdgebouw liggen een langwerpige vijver en een rechthoekig net van oprijlanen. Achter de gebouwen ligt een door boomrijen omsloten grasland met daarnaast een vrij omvangrijk tuinbouwgebied, met o.a. een ommuurde boomgaard, en een particuliere begraafplaats. Het gebied is van belang omdat het in Voorschoten het laatste voorbeeld is van een landgoed dat zich vanouds tussen de Veurseweg en de Vliet uitstrekte. Het oorspronkelijk karakter is, ondanks dat het gebied ingeklemd ligt tussen woonwijken en wordt doorsneden door een recent aangelegde weg, goed bewaard gebleven. Bovendien is het een van de weinige nog functionerende kloosters in de provinicie.

3. De Horsten

Het landgoed Ter Horst maakt deel uit van het omvangrijke landgoed 'De Horsten', dat tevens de op Wassenaars grondgebied gelegen goederen Eikenhorst en Raephorst omvat. Het gebied kwam ca. 1840 in handen van prins Frederik, waarna het zijn huidige aanleg kreeg naar ontwerp van C.E.A. Petzold. Dit hield een landschappelijk aanleg in waarbij een eenheid werd gecreëerd tussen de bezittingen van de Prins, die deels ook aan de andere zijde van de Rijksstraatweg lagen. Op het op Voorschotens grondgebied gelegen Ter Horst stond een in de 17de eeuw tot buitenplaats getransformeerd kasteel, dat in 1863 werd vervangen door het huidige neo-gotische jachthuis. Een 17de-eeuws koetshuis met 19de-eeuwse aanbouw is gehandhaafd, terwijl de structuur van een 17de-eeuws sterrebos en een strak slotenpatroon ten dele nog herkenbaar zijn. Hieraan werden enige landschappelijke elementen toegevoegd, zoals het grillig padenpatroon en een vijver. Voor het huis kwam een gazon, waarlangs bomen en struiken werden gegroepeerd. Bossage in het aangrenzende veenweidegebied zorgde voor de verbinding met Raaphorst. Op het terrein staan verder nog enkele dienstwoningen. Het effect van de zuidelijke oprijlaan wordt door barrierewerking van de spoorlijn Leiden - Den Haag teniet gedaan (Horstlaan). De zuidelijke begrenzing van het gebied blijkt uit een tweetal hardstenen grenspalen van prins Frederik langs de Veurseweg bij de Horstlaan en het Laantje van Wissen. Ter Horst is waardevol omdat het gebied deel uitmaakt van een groter geheel met architectuur- en cultuurhistorische waarden.

4. Duivenvoorde

Rond kasteel Duivenvoorde,in het zuiden van Voorschoten, is de oorspronkelijk structuur van het cultuurlandschap nog goed herkenbaar. Het park vormt een beeldbepalend element

in het weidegebied. Het kasteel Duivenvoorde werd gesticht in de 13e eeuw, maar in 1631 ingrijpend verbouwd. Ook in 1717 en 1840 vonden nog wijzigingen plaats. In laatstgenoemd jaar kreeg de vroegere formele tuinaanleg een landschappelijk aanleg naar ontwerp van J.D. Zocher jr. De middeleeuwse rechthoekige omgrachting werd vergraven tot een sierlijk gevormde vijver. De afwisseling van bossages en boomgroepen met open ruimten biedt verrassende doorzichten, waardoor het geheel een natuurlijke indruk wekt. Tevens ontwierp Zocher enkele bruggetjes. Andere 19de-eeuwse elementen zijn een boswachterswoning in neo-renaissancestijl (1879), een botenhuis, een viertal hondehokken met o.a. gietijzeren hekwerk en verder gietijzeren lantaarns en een zonnewijzer op een vierkante hardstenen sokkel. De orangerie is afkomstig van een Amsterdams grachtenpand. Er zijn twee toegangswegen. De hoofdtoegang wordt gevormd door een oprijlaan vanaf de Veurseweg en een lange laan door het bosrijke gebied 'De Horsten' verbindt kasteel Duivenvoorde met Wassenaar. Hoewel het kasteel dateert van voor 1800 is het park in het kader van het M.I.P. van belang omdat het is een goed voorbeeld van een karakteristiek-landschappelijke 19de-eeuwse tuinaanleg. Qua stijl en ook visueel sluit het aan bij het omvangrijke landgoed 'De Horsten'.